

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

46

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1959

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

HET HOLLANDSE MUNTWEZEN ONDER HET HUIS WITTELSBACH

door Dr. H. Enno van Gelder (vervolg)

Het is reeds enkele jaren geleden, dat ik in dit Jaarboek ¹ het Hollandse muntwezen ten tijde van de eerste Wittelsbacher Willem V behandelde. Eerst thans kan de behandeling van de munten van zijn opvolgers hierbij aansluiten. Het uitstel heeft in zoverre voordeel gebracht, dat het beschikbare materiaal aan munten in die tussentijd niet onaanzienlijk is toegenomen, in de eerste plaats door twee bijzonder belangrijke muntvondsten: die van Barneveld wierp nieuw licht op het kleingeld en bracht een reeks muntstukken van de Hollandse graven aan het licht, die tot dusverre niet of nauwelijks bekend waren; die van Zutphen gaf door de grote aantallen — overigens wel bekende — munten van Willem V en Albrecht, voor het eerst de mogelijkheid een gefundeerd oordeel te vormen over gewicht en gehalte van de uitgegeven geldstukken. Bovendien kwam de grote verzameling Van Rede in openbaar bezit, waardoor een bijzonder rijke serie van Willem VI en Jan gemakkelijker toegankelijk werd.

Dit nieuwe materiaal kan enigszins een tegenwicht vormen voor het nog zeer voelbare gemis aan een volledige archivalische documentatie, daar een gelukkige archiefvondst als het muntregister van Willem V, dat een vrijwel volledig contemporain overzicht van diens munten aan de dag bracht, voor latere perioden tot nu toe is uitgebleven.

De archivalia betreffende het muntwezen van Albrecht en zijn opvolgers aanwezig in het rijke archief van de Hollandse grafelijkheid zijn wel zeer talrijk, maar veel minder samenhangend dan voor de voorafgaande periode en daardoor moeilijker te hanteren:

de reeks muntmeesterinstructies is zeer onvolledig overgeleverd, behalve voor de tijd van hertog Jan van Beieren; verder zijn slechts enkele malen gedeelten van de precieze instructies in de voor het publiek bestemde, algemeen gehouden ordonnanties opgenomen;

wel is bewaard een vrijwel aaneengesloten reeks van ordonnanties, waarin de koers van Hollandse en vreemde munten in verband met de telkens uitgegeven stukken wordt vastgesteld ²;

daarnaast kan veel geput worden uit de rekeningen van de tresoriers van het grafelijk hof, waarin, hoewel minder volledig dan onder Willem V, talloze werkelijke koersen vermeld worden, die met de theoretische koersen van de ordonnanties vergeleken kunnen worden. Bovendien worden er regelmatig ontvangsten in verband met de munt in verantwoord, wat enigermate het gemis aan eigenlijke muntmeesters-rekeningen vergoedt ³.

Naast deze archivalia zijn verschillende muntvondsten uit dit tijdperk bekend geworden, waarin behalve de reeds genoemde van Barneveld en Zutphen, beide uit 1958, die van Amsterdam 1915 en 's-Gravenhage 1921 de belangrijkste zijn ⁴.

II. De tijd van Albrecht (1389—1404).

1389—1393. — Toen in 1389 Willem V overleden was en daardoor de Ruwaard hertog Albrecht ook formeel graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland geworden was, zodat voortaan zijn eigen naam op de munten prijkte, was juist een jaar tevoren op aandringen van Hollandse steden een einde gekomen aan de jarenlang toegepaste fiscale uitbuiting van het muntregaal. De vervaardiging van guldens van steeds dalend gehalte, waarop een steeds hogere sleischat werd geïnd, was beëindigd en in plaats daarvan waren gouden schilden en zilveren groten ingevoerd, die 10 jaar onveranderd zouden blijven en waarop slechts een zeer matige sleischat ten behoeve van de grafelijkheid geheven mocht worden.

De naleving van deze ordonnantie stuitte echter reeds binnen een jaar op moeilijkheden. Enerzijds kwam aan de eendracht van de Hollandse steden, die de Ruwaard gedwongen had af te zien van zijn politiek van muntverzwakking, een einde, doordat zich nieuwe tegenstellingen tussen Dordrecht en de andere steden ontwikkelden. Anderzijds had de ontwikkeling op monetair gebied buiten Holland zijn invloed. Eind 1389 ging de graaf van Vlaanderen, Philips de Stoute, over tot revaluatie van de Vlaamse munt ⁵.

Reeds in de loop van 1390 blijken de koersen der muntstukken in Holland niet onaanzienlijk op te lopen: het schild stijgt in 1½ jaar van 40 tot 45 groten, de Engelse nobel van 74 tot 90 groten. Tegelijk blijkt, dat de hertog de aanmunting van de in 1388 voorgeschreven stukken reeds zeer spoedig gestaakt heeft, zonder dat vaststaat of de aanmunting van lichtere munten oorzaak of gevolg is geweest van de koersstijging. Het is zeer goed mogelijk dat deze laatste in de eerste plaats veroorzaakt werd

door het toestromen van door de revaluatie van 1389 uit Vlaanderen verdreven licht geld en van Henegouwse munten, waarvan de kronen in 1389 voor het eerst, en dan terstond in groot aantal in de Hollandse rekeningen gesignaleerd worden.

Deze kronen, vervaardigd naar het voorbeeld van de nieuwe Franse munten van Karel VI uit 1385, moeten in Henegouwen reeds in de laatste levensjaren van Willem V zijn ingevoerd⁶ en werden, waarschijnlijk dank zij een van den beginne af lager gehalte, onmiddellijk in grote hoeveelheid vervaardigd. In Holland werden zij, hoewel de intrinsieke waarde slechts 90 % van die van het Hollandse schild van 40 groten bedroeg, reeds in 1390 voor 41 groten in betaling gegeven. De onmogelijkheid de aanmunting van de te waardevolle schilden voort te zetten, bracht Albrecht ertoe 15 januari 1390 ook te Dordrecht de aanmunting van deze te Valenciennes met zoveel succes uitgegeven muntsoort toe te staan: deze Hollandse kronen wijken slechts door de titulatuur van de overigens in alle details gelijke Henegouwse kronen af. Tegelijk werd een nieuwe lichtere groot in omloop gebracht, die niet $\frac{1}{40}$ schild gold; doch slechts $\frac{1}{40}$ kroon, en 10 % minder zilver bevatte. Al spoedig bleek echter de kroon in Holland niet geschikt: reeds 17 maart 1390 werd de muntmeester wederom toegestaan schilden te slaan, die echter eveneens 10 % minder goud bevatten dan het schild van 1388; in 1391 wordt dan ook onderscheid gemaakt tussen nieuwe schilden (op naam van Albrecht) en Dordrechtse schilden (op naam van Willem V).

Verdere verzwakking was het gevolg van de binnenlandse politieke situatie. De muntregeling van 1388 had berust op de samenwerking tussen alle Hollandse en Zeeuwse steden met de Ruwaard in wiens raad de Kabeljauwse edelen domineerden. In de eerste jaren van Albrechts bewind als hertog ontstonden nieuwe tegenstellingen⁷. De hertog zelf kwam steeds meer onder de invloed van de extreme Kabeljauwen, terwijl de stad Dordrecht zich losmaakte van de Kabeljauwse groep, doordat haar stapelpolitiek haar in conflict bracht met de andere steden en speciaal met Gorinchem, de stad van de leider der Kabeljauwse edelen, de heer van Arkel. Dordrecht kwam hierdoor tot aansluiting bij de Hoekse factie, geleid door de oudste zoon van de hertog, graaf Willem van Oostervant. Zij had hiermede echter geen blijvend succes: de in 1388 ondernomen poging de Hanzestapel uit Vlaanderen blijvend naar Dordrecht te verplaatsen mislukte en de felle Kabeljauwse reactie na de moord op Aleid van Poelgeest verzwakte de positie van de stad in de kwestie van de Hollandse stapel. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de, vooral op Dordrechts aandringen in 1388 ingeluide,

politiek van stabiel geld spoedig verlaten was. Zelfs werd de munt uit het thans scherp tegenover de regering staande Dordrecht in de loop van 1392⁸ verplaatst naar Geertruidenberg, waar openlijk de muntverzwakking van de voorafgaande dekade werd hervat. Een instructie voor de daar geslagen munten is niet bekend, maar uit latere evaluaties kan worden opgemaakt, dat de „Bergse” schilden en „Bergse” groten in intrinsieke waarde ten minste 20 % beneden die van 1388 lagen. In de tresoriersrekeningen blijkt dan ook duidelijk, dat de koersen der oude en vreemde goudstukken uitgedrukt in de nieuwe lichte groten scherp opliepen. Helaas blijkt door het ontbreken van een muntmeestersrekening niet welke baten deze muntslag voor de hertogelijke kas heeft opgeleverd.

1393—1399. — Reeds spoedig trad echter een reactie in. Nog voor het conflict met Dordrecht was bijgelegd, kwam op 15 mei 1393 een muntordonnantie tot stand met medewerking van alle overige steden, waardoor het stelsel van 1388 in ere werd hersteld. De koersen der munten werden, op een enkele geringe correctie na, weer gesteld op het in 1388 vastgestelde niveau; tegelijk werden nieuwe munten ingevoerd: een schild van 40 groten en een zilveren groot beide in intrinsieke waarde gelijk aan de overeenkomstige stukken van 1388. De lichte groot van de voorafgaande periode werd gesteld op $\frac{2}{3}$ nieuwe groot: in rekeningen uit de onmiddellijk volgende jaren wordt meermalen onderscheid gemaakt tussen zwaar en licht geld, die zich als 3 : 2 verhouden. Als kenteken van de nieuwe regeling droegen de munten, zoals uitdrukkelijk in de publikatie wordt vermeld, een opvallende roos in het veld. Het schijnt, dat munten van dit type reeds enige tijd voor de ordonnantie van 15 mei vervaardigd werden, doch dan zonder de roos in het veld⁹ en uitgegeven tegen een aanzienlijk hogere nominale waarde.

In de loop van 1394 kwam een verzoening tot stand tussen de fel tegenover elkaar staande partijen, waardoor de goede verstandhouding tussen Dordrecht en de hertog werd hersteld. De Hollandse munt zal dan ook vrij spoedig naar Dordrecht zijn teruggekeerd. De aanmuntingen van het nieuwe zware geld waren echter vermoedelijk niet zeer omvangrijk, voornamelijk omdat geen winstgevende verwerking van elders geslagen betere munten mogelijk was, nu het niveau van de Hollandse en Vlaamse munt wederom hetzelfde was. In de tresoriersrekeningen is dan ook in 1394 en 1395 wederom een lichte koersstijging van de gouden munten te constateren van ongeveer 5 %, wat de aanmunting geheel onmogelijk gemaakt moet hebben.

In deze situatie zal de hertog er dan ook gemakkelijk voor te vinden geweest zijn tegen een jaarlijkse vergoeding geheel van de exploitatie

van de munt af te zien. Op 13 juni 1395 kwam een overeenkomst met de steden tot stand ¹⁰, waarbij enerzijds de koersen van 1388 en 1393 werden hersteld, anderzijds de hertog beloofde de muntslag te staken, dus ook van nieuwe winstgevende aanmuntingen van verzwakte munten af te zien, tegen een vaste vergoeding van 6000 Dordrechtse guldens per jaar, op te brengen door de gezamenlijke steden van Holland en Zeeland. Hij was hierdoor verzekerd van een vast bedrag aan inkomsten ter vervanging van de wisselende baten uit de muntslag; het bedrag was zeker niet onaanzienlijk: 637½ pond groten, weinig minder dan de 700 pond die de munt in de tachtiger jaren tijdens de zeer grote aanmuntingen van guldens had opgeleverd. De steden konden zich door een gelijkelijk over alle bezitters omgeslagen heffing beschermd achten tegen manipulaties met de munt, die een bijzonder onberekenbare belasting van zeer wisselende druk uitmaakten.

De overeenkomst, die op 11 oktober 1397 nog eens werd vernieuwd, gold voor 4 jaren. Inderdaad blijkt uit de trossiersrekeningen, dat de beloofde bijdrage onder de naam sleischat regelmatig, zij het niet steeds op tijd, betaald werd en dat geen directe inkomsten uit de munt genoten werden. De regeling had echter niet tengevolge, dat de koersen der muntstukken inderdaad stabiel bleven: aanmunting van nieuw verzwakt geld was weliswaar uitgesloten, maar andere oorzaken die de stabiliteit bedreigden, waren er niet door weggenomen: het aanwezige geld bleef, zoals steeds in de latere Middeleeuwen, door slijtage en heimelijk uitzoeken van de betere exemplaren geregeld aan waarde inboeten, de toestroming van minderwaardig buitenlands geld werd er niet door verhinderd. Vooral de Gelderse munt schijnt een gevaar te hebben opgeleverd. Daar werd, op dezelfde wijze als in Holland tien jaar geleden gebeurd was, de intrinsieke waarde van de gulden in de negentiger jaren voortdurend verlaagd om de aanmunting gaande te houden ¹¹: in steeds groter aantal worden de Gelderse guldens, ook „nije gulden” en „quade gulden” genoemd, in de Hollandse rekeningen aangetroffen. Terwijl in 1388 de goede oude Gelderse guldens nog op 25 groot getarifieerd worden, weinig minder dan de Hollandse van 26 groot, daalt hun waarde in de rekeningen tot 24 groot in 1394, 21½ groot in 1395, 21 groot in 1397 en 18 groot in 1398, terwijl die van de Hollandse langzaam stijgt. De tussentijdse evaluatie van 1397 noemt dan ook uitdrukkelijk als sedert de laatste regeling nieuw binnengedrongen slechte munten de Gelderse guldens, waarvan sommige op 21, andere op 18 groot gesteld worden. In geringer mate zullen ook andere minderwaardige munten, als die van Brabant en Luik, een rol gespeeld hebben.

1399—1404. — Toen de overeenkomst in de zomer van 1399 afliep, werd deze niet hernieuwd. De hoge lasten, die Albrechts oorlog in Friesland (1396—1400) had medegebracht, zal de steden weinig geneigd gemaakt hebben naast de hoge beden, de betaling van de „sleischat” voort te zetten, waarvan het verwachte resultaat niet bereikt scheen, terwijl de hertog meer dan ooit behoefte had aan inkomsten direct of indirect uit de munt. Er werd dan ook een nieuwe muntmeester in Dordrecht aangesteld, die onmiddellijk vrij omvangrijke aanmuntingen verrichtte, ondanks ernstig verzet in Dordrecht tegen nieuwe muntmanipulaties¹². Geslagen werden zowel zilveren groten, die twee jaren later gelijkgesteld werden met $\frac{7}{8}$ groot van 1393, als gouden munten. Vermoedelijk zijn dit de „nije hollandse guldens” geweest, die in 1399/1400 uitgegeven blijken te worden voor 30 groot, dezelfde koers die de guldens van Willem V op dat ogenblik genoten, maar die in 1401 afgezet werden op 26 groot. Blijkbaar zijn groten en guldens in omloop gebracht voor dezelfde nominale waarde als de circulerende munten van 1388 en 1393, maar bevatten zij in werkelijkheid tenminste 10 % minder edel metaal. Deze niet officieel bekend gemaakte muntverzwakking leidde onmiddellijk tot een agio op de overige munten, wat vooral in de dagkoersen van de gouden munten duidelijk tot uiting komt: de nobel steeg van 84 tot 100, later 118 groten, het oude schild van 45 tot 50, later 56 groten.

In de pauze tussen de Friese en de Arkelse oorlog kon aan deze oorlogsemissie wederom een einde gemaakt worden. Een nieuwe ordonnantie van 17 mei 1401 tot stand gekomen met medewerking van de steden, stelde een nieuw tarief vast, liggend tussen de niet meer te herstellen koersen van 1393 en de excessieve koersen van het afgelopen jaar, en beval opnieuw de aanmunting van gouden schilden en zilveren groten, beide ongeveer 10 % minder waard dan die van 1393. Het nieuwe schild zou weer 40 groten gelden, de betere oude schilden echter 45 groten; de recente guldens op naam van Albrecht golden 26 groot, terwijl die van Willem V 30 groten bleven doen. De laatst geslagen groten bleven voorlopig voor 7 penningen getolereerd, maar zouden aan het einde van het jaar buiten omloop gesteld worden; de groten van 1393 daarentegen mochten voor 9 penningen blijven lopen.

In de volgende jaren hadden regelmatige, hoewel — indien we op de afdrachten van de muntmeester mogen afgaan — niet bijzonder omvangrijke aanmuntingen plaats, terwijl de koers van het geld inderdaad enkele jaren geen noemenswaardige wijziging onderging. De vermindering van oorlogslasten verzwakte de binnenlandse druk op het geld, terwijl

de naburige landen geen invloed ten kwade uitoefenden: de Vlaamse munt handhaafde nog steeds ongewijzigd het sedert 1389 geldende hoge niveau, de Brabantse munt was sedert 1396 geheel gesloten, de aanmunting van slechte Gelderse guldens was sedert 1400 gestaakt¹³ en de Utrechtse munt was nog steeds kwantitatief van weinig belang.

Eerst in de laatste regeringsjaren van hertog Albrecht, toen de zojuist vooral op aandringen van de graaf van Oostervant begonnen oorlog tegen Arkel de lasten verzwaarde, kwam er wijziging in de muntpolitiek. In november 1403 wendde hij zich tot de steden met het voorstel een nieuwe gouden munt te slaan¹⁴, daar aanmunting volgens de regeling van 1401 niet meer mogelijk bleek. Inderdaad kwam 30 juni 1404 een ordonnantie af, waarin opdracht werd gegeven een nieuwe gulden, griffioen geheten, te slaan, en tegelijk de inmiddels weer opgelopen koersen van het geld te verlagen tot het niveau van 1401. Wel werden de nieuwe griffioenguldens geslagen¹⁵, evenals nieuwe zilveren groten, maar de aanmuntingen waren bijzonder gering en van herstel van de vroegere koersen kwam in het geheel niets: integendeel, in het najaar van 1404 waren de koersen reeds meer dan 10 % boven die van 1401 gestegen en was de muntslag wederom vrijwel tot stilstand gekomen, ondanks een circulatieverbod van alle oudere zilvergeld en speciale maatregelen om de levering van edel metaal aan de munt te bevorderen. Zelfs werden onderhandelingen geopend om weer tot een afkoopovereenkomst als die van 1395 te geraken¹⁶. De dood van de oude hertog verhinderde echter dat deze tot stand kwam.

De munten. — De vorenstaande uiteenzetting van muntpolitiek ten tijde van Albrechts regering is opzettelijk uitsluitend op de archivalische gegevens gebaseerd en wel omdat het geenszins vaststaat tot welke der opeenvolgende emissies de bewaarde munten dienen te worden gerekend. Zoals bekend berust de indeling van Van der Chijs op de onjuiste veronderstelling, dat deze munten over de periode 1359—1404 moeten worden verdeeld, terwijl in werkelijkheid Albrechts naam eerst sedert 1389 op de munten verschenen is.

Gebleken is tot nog toe, dat in de periode 1389—1404 zes opeenvolgende emissies dienen te worden onderscheiden:

- a. 1390—91: gouden kroon, gouden schild en zilveren groot, waarvan de muntvoet nauwkeurig bekend is;
- b. 1392—93: schilden en groten geslagen te Geertruidenberg (Bergse schilden en groten), ten minste 20 % beneden die van 1388;

- c. 1395—99: schilden en groten van nieuw type — waarin een roos voorkomt — op dezelfde voet als die van 1388 (Adeleyn-schilden en -groten, naar de muntmeester Hendrik Adeleyn, die in 1393 in functie was ¹⁷);
- d. 1399—1401: guldens en groten, meer dan 10 % beneden de waarde van die van 1388 en 1393 (Tonssus-groten naar de muntmeester Willem Tonssus, die van 1399—1404 in functie was ¹⁸);
- e. 1401—03: schilden en groten van nieuw type, waarvan de intrinsieke waarde lag tussen die van 1393 en 1399;
- f. 1404: griffioenguldens en groten van wederom gewijzigd type, maar weinig van de voorafgaande afwijkende muntvoet.

Thans is het zaak de beeldenaars aan te wijzen van deze zes emissies of wellicht vijf, want nergens blijkt met zekerheid, dat de verzwakking van 1392 en verplaatsing van de munt van Geertruidenberg met een wijziging van de beeldenaar gepaard ging. Weinig moeilijkheden leveren op: de gouden kroon, die alleen in 1390 is geslagen en waarvan tot nu toe twee exemplaren zijn teruggevonden en de griffioengulden van 1404, die nog niet is teruggevonden; wellicht is de Luikse griffioen van Albrechts zoon, bisschop Jan van Beieren (Chestret 279), een navolging van een Hollands prototype. Het meest voorkomende goudstuk van Albrecht, de gulden van hetzelfde type als die van Willem V, moet tot de emissie van 1399 behoren; hij komt sinds 1401 als Albertusgulden in de evaluaties, voor.

De schilden zijn moeilijker te identificeren. De evaluaties kennen sedert 1401 verschillende waarden toe aan de Bergse schilden, de Adeleyn-schilden en de nieuwe Albertus-schilden, dus die van 1392, 1393 en 1401. Het Adeleyn-schild wordt in 1401 uitdrukkelijk beschreven als „schild mitten twee leeuwen dat Heynderick Adeleyn maecte”, kan dus worden geïdentificeerd met het schild van geheel van het gebruikelijke afwijkend type, waarop in plaats van de tronende hertog het wapen van Beieren gehouden door twee leeuwen, waaronder een roos, voorkomt. Het nieuwe Albertus-schild van 1401 komt in waarde geheel overeen met de latere schilden van Willem VI en zal daarom vermoedelijk het schild zijn van het gewone type, zoals ook Willem V dat in 1388 had geslagen. Het Bergse schild heeft zich vooral door zijn lager gehalte van zijn voorganger van 1390 onderscheiden, maar kan zeer goed hetzelfde type hebben

gehad. Handhaving van beeldenaar is bij deze geheime verzwakking waarschijnlijk dan invoering van een nieuw type, waarbij aan het slechts uit Van Alkemade bekende stuk met twee schilden gedacht zou kunnen worden. Het schild van 1390, dat na 1401 niet meer afzonderlijk wordt genoemd, heeft vermoedelijk hetzelfde type gehad: het kwam in waarde met dat van 1401 overeen en kon er later mee vereenzelvigd worden.

Wat de gouden munten betreft, werd dus slechts in 1393 en in 1404 een geheel nieuw type gecreëerd, overigens werd op de beeldenaars van Willem V teruggeslagen met de schilden van 1390 en 1401 en met de gulden van 1399, terwijl de kroon van 1390 een Henegouws type reproduceert.

Een klassificatie van de zilveren groten geslagen op naam van Albrecht is eigenlijk eerst mogelijk geworden, dankzij het onderzoek van de muntvondst Zutphen¹⁹, waarin de meeste typen in grote aantallen voorkwamen en waardoor het gewicht en gehalte vrij nauwkeurig konden worden vastgesteld. Op grond hiervan kunnen zij, gezien het bovenontwikkelde verloop van verzwakkingen en revaluaties, als volgt worden geordend.

Er kan weinig twijfel aan zijn, dat de groot met een adelaar, die de wapens van Beieren en Holland in de klauwen houdt, geslagen is krachtens de ord. van 1393: de in die tekst genoemde roos komt er duidelijk op voor, gewicht en gehalte geconstateerd aan de Zutphense ex. zijn zeer goed in overeenstemming met het voorschrift en de hieruit af te leiden intrinsieke waarde (ca. 1,00 g fijn zilver) is de hoogste van alle munten van Albrecht, wat inderdaad bij de groot van 1393 het geval was. Het is tenslotte in overeenstemming met het gebruik bij een met veel ophef aangekondigde revaluatie als deze, dat een nieuwe beeldenaar werd ingevoerd; hiervoor werd, hoewel het geen slaafse kopie is, de Vlaamse groot van 1386 als voorbeeld genomen, die nog zojuist in 1392 daar opnieuw was geslagen²⁰.

Vrij zeker is ook de identificatie van de groten van 1401 en 1404. De zeer zeldzame groot met een helm rustend op gevoet kruis moet wel de laatste, door de dood van de Hertog ontijdig afgebroken emissie vertegenwoordigen. De groot met gehelmd wapen, het laatste in de vondst Zutphen vertegenwoordigde type, zal de groot van 1401 zijn: de geconstateerde muntvoet ligt inderdaad beneden die van 1393, maar boven die van de beide overblijvende groten; het algemene type en de fijne uitvoering sluiten eerder bij de munten van Willem VI aan dan bij de oudere stukken: verder komt hier en op de zojuist genoemde

groot van 1404 de titel „graaf van Holland en Zeeland” voor, die onder Willem VI regel wordt, in plaats van het tot dusverre op de groten gebruikelijke „graaf van Holland”; tenslotte toont de terminologie van het tarief van 1411, waarin deze groot als „groot metten scildekens int cruus” onderscheiden wordt van Albrechts „groot lest geslaghen”, dat de typen van 1401 en 1404 niet onderling verwisseld zijn. Ook hier was, daar het in 1401 weer een revaluatie betrof, een nieuwe beeldenaar, ditmaal zonder direct voorbeeld, te verwachten.

Moelijker is het de twee thans nog overblijvende typen te verdelen over de drie emissies van 1390, 1392 en 1397. In alle drie deze gevallen betrof het een verslechtering van de muntvoet, die niet uitdrukkelijk gepubliceerd werd; a priori is dus te verwachten, dat de wijziging niet door het in omloop brengen van een opvallend nieuw type geafficheerd werd. De nog in te delen groten zijn inderdaad beide allerminst origineel, doch nauwkeurige imitaties van munten van Willem V: de groot met aanziende helm voor het eerst geslagen in 1378, toen door ingrijpen van de steden een einde kwam aan de uitgifte van de steeds slechtere plakken, en de groot met wapen in driepas, ingevoerd in 1388, toen wederom door de steden een stabilisering van de munt was afgedwongen. Beide typen hadden dus een bijzonder respectabel verleden en wat lag meer voor de hand dan juist deze beeldenaars te bezigen om een muntverzwakking te camoufleren? Bij onderzoek van de Zutphense ex. bleek Albrechts groot met aanziende helm ongeveer even zwaar als het voorbeeld, maar ruim 20 % slechter van allooi, zijn groot met wapen bleef in gewicht en gehalte tezamen ruim 25 % onder het voorbeeld.

Op grond van dezelfde steekproeven kan de inhoud aan fijn zilver geschat worden op ca. 0,75 g voor de groot met wapen in driepas en op ca. 0,90 g voor de groot met aanziende helm op naam van Albrecht. Dit is juist wat op grond van de interpretatie van de tarieven verwacht moest worden resp. voor de zeer slechte Bergse groot van 1392 en voor de minder verzwakte, maar nog aanzienlijk beneden het niveau van 1388 en 1393 blijvende Tonssus-groot van 1399. Op grond hiervan kan worden aangenomen, dat aanvankelijk onder hertog Albrecht het type van de in 1388 ingevoerde groot met wapen ongewijzigd werd gehandhaafd: zonder hieraan ruchtbaarheid te geven werden gewicht en gehalte geleidelijk verminderd, te Dordrecht in 1390, nog sterker te Geertruidenberg sedert 1392. Daar de laatste emissie zeker omvangrijker geweest is en bovendien in de circulatie de relatief betere exemplaren van hetzelfde type vrij snel verdrongen moeten zijn, behoeft het geen verwondering te wekken, dat in de vondst slechts de laatste en sterkst

verzwakte muntvoet werd geconstateerd. Toen in 1399 opnieuw tot niet openlijke muntverzwakking werd overgegaan, was het sterk gedevalueerde en door de drastische koersverlaging tot $\frac{2}{3}$ groot in 1393 in diskrediet geraakte type van de Bergse groot natuurlijk niet meer bruikbaar, doch greep men terug op het type van 1378, dat geen gewichtsvermindering, doch slechts een veel moeilijker vast te stellen allooiverzwakking onderging. De terugkeer tot een betere munt in 1393 en in 1401 en 1404 ging daarentegen telkens gepaard met een uitgebreide publiciteit en met invoering van een opvallende nieuwe beeldenaar.

III. De tijd van Willem VI (1404—1417)

1404—1411. — Na de dood van hertog Albrecht in de laatste weken van 1404 volgde zijn zoon de graaf van Oostervant, die reeds enkele jaren feitelijk de regering leidde, hem als Willem VI (in Henegouwen IV) op.

Reeds in zijn eerste regeringsjaar kwam een nieuwe muntregeling tot stand, die ondanks enkele nieuwe elementen, de algemene lijn van Albrechts muntpolitiek voortzette. De ordonnantie van 22 oktober 1405 stelt een nieuw tarief vast, dat belangrijk beneden het geldende van 1401 ligt en de koersen ongeveer tot het niveau van 1393 terugbrengt. Tegelijk wordt de vervaardiging van een aantal nieuwe munten van hoge intrinsieke waarde aangekondigd. Merkwaardig is dat hier voor het eerst getracht wordt de Hollandse en de Henegouwse munt op één leest te schoeien: voor beide landen werd als goudstuk voorgeschreven de gouden engel van 60 groot, de zilveren munten kregen, ondanks gehandhaafde verschillen in denominatie, in hoofdzaak dezelfde beeldenaar. In Holland bleef, in tegenstelling tot alle omringende landen, de enkele groot nog steeds het grootste zilverstuk; daarnaast werden de gewone onderdelen, halve, kwart en achtste groot (of penning) voorgeschreven; in Henegouwen werd, zoals daar al jaren gebeurde, een dubbele groot geslagen, met als onderdelen groot en halve groot en de daar gebruikelijke dubbele en enkele denier parisis. Alle stukken vertoonden als hoofdelement van de beeldenaar het wapen van Beieren-Holland — gehouden door een engel of een leeuw of wel vrijstaand — binnen een tenen omheining, een oud symbool, dat hier voor het eerst op de Hollandse en Henegouwse munten — evenals op het zegel van Willem VI — verschijnt²¹, en dat later vooral in Holland populariteit zal genieten als „Hollandse tuin”. Aan dit symbool worden reeds na enkele jaren de namen der munten ontleend: de Henegouwse dubbele groot heet „tuin”, de Hollandse kwart groot „tuinken”.

Een instructie met de gegevens omtrent de muntvoet is voor deze reeks niet overgeleverd, evenmin als voor de meeste andere munten van Willem VI. Uit latere gegevens²² kan worden berekend, dat de engel ca. 5,25 g goud heeft bevat, wat geheel in overeenstemming is met de koersen van 1405. Van de Henegouwse tuin — later bekend als Wilhelmus-tuin — is wel bekend, dat hij 1,56 g zilver bevatte²³, maar dit cijfer heeft zeer waarschijnlijk betrekking op de emissies uit de laatste jaren van Willem VI, toen de muntvoet met behoud van de oorspronkelijke beeldenaar belangrijk was verlaagd; ook de intrinsieke waarde van de in 1406 voorgeschreven onderdelen wijst op een oorspronkelijke muntvoet van omstreeks 2,00 g zilver, wat eveneens door de gelijkstelling in het tarief met de groot van 1393 en met de Vlaamse groot wordt vereist.

De aanmunting is bij deze hoge intrinsieke waarde nauwelijks op gang gekomen. Van de engel en zijn onderdelen zijn enkele hoogst zeldzame exemplaren bekend, die vermoedelijk niet te Dordrecht maar te Valenciennes zijn geslagen: zij worden sedert 1411 in de tarieven steeds als Henegouwse engel of Henegouwse tuin aangeduid, in de Hollandse rekeningen daarentegen is geen spoor van aanmunting te vinden; bovendien werd te Dordrecht reeds 6 weken later de aanmunting van guldens voorgeschreven. De zilveren dubbele groot is wel in groot aantal te Valenciennes geslagen, maar, zoals gezegd, zeer waarschijnlijk in hoofdzaak in later jaren en volgens een gewijzigde instructie: in de tarieven wordt hij in 1411 belangrijk hoger gevalueerd dan sedert 1418; in Hollandse rekeningen wordt hij pas in 1419 vermeld. De Hollandse onderdelen zijn eveneens uiterst zeldzaam. In de Tresoriersrekeningen van 1405 en 1406 komt geen afdracht van sleischat door de muntmeester voor, in tegenstelling met de vrij belangrijke bedragen die nog in 1403 en 1404 waren ontvangen.

Ook de regering is zich vrij spoedig van de onuitvoerbaarheid van de nieuwe regeling bewust geworden. Reeds 8 december 1405 werd een nieuw tarief voorgeschreven, dat terugkeer betekende tot de hogere koersen van 1401; tegelijk werd machtiging gegeven — wel ter vervanging van de niet geslagen engel — guldens te slaan, die blijkens de tarifiëring in intrinsieke waarde met de guldens van Albrecht overeenkwamen en in type waarschijnlijk zich niet onderscheidde van die van Willem V. Ook deze aanmunting kan kwantitatief niet van enige betekenis geweest zijn.

Weldra werd dan ook een andere oplossing gezocht om de voor de hertogelijke politiek zo belangrijke baten uit het muntregaal verder te doen vloeien; de Arkelse oorlog duurde nog steeds voort en Willem VI had

zojuist de opvoeding van zijn toekomstige schoonzoon Jan van Touraine, zoon van Karel VI van Frankrijk, op zich genomen. Voortbouwende op de reeds in 1404 begonnen onderhandelingen kwam 23 juni 1406 wederom een overeenkomst met de Hollandse steden tot stand, waarbij de hertog zich verplichtte de muntslag te Dordrecht voor 5 jaar te staken tegen een vaste jaarlijkse, door het gehele land op te brengen vergoeding. In overeenstemming met de hogere eisen van het hof en de toegenomen welvaart van de steden werd de jaarlijkse „sleischat” thans vastgesteld op 12.000 Hollandse guldens. Dit bedrag van 1350 pond groten was tweemaal zoveel als hertog Albrecht in 1393 had kunnen bedingen. Tegelijk werd met medewerking van de steden een nieuwe koersregeling afgekondigd, tot stand gekomen op advies van een door de steden aangestelde en betaalde speciale waardijn. Het nieuwe tarief kwam overeen met dat van oktober 1405, betekende dus opnieuw terugkeer tot de lage koersen van dat jaar. Nu de eigen aanmuntung van de hertog gestaakt was, bestond er ook geen praktisch beletsel de door de steden steeds voorgestane handhaving van de oorspronkelijke hoge muntpariteit in praktijk te brengen, althans zolang devaluaties in de omringende landen geen moeilijkheden veroorzaakten. Inderdaad werd in de volgende vijf jaar de „sleischat” door de steden regelmatig betaald en stond de munt vrijwel stil. Slechts had, en dit op uitdrukkelijk verzoek van de steden, een geringe aanmuntung van klein geld plaats, kwart en achtste groten van ander type dan in 1405, daar het ontbreken van deze denominaties grote inconveniënten bleek te veroorzaken. Intussen hield de gezworen waardijn nauwlettend toezicht op het omlopende geld: in de volgende jaren werd viermaal een novelle aan de koersregeling toegevoegd om de koers van inmiddels slechter geworden vreemde munten (o.a. de in 1409 gedevalueerde Rijnse gulden) te verlagen of die van nieuwe muntsoorten (als Luikse guldens en Brabantse botdraggers) vast te stellen. Zowel in de Grafelijkheidsrekeningen als in de Leidse stadsrekeningen blijkt het tarief van 1406 zonder noemenswaardige afwijkingen gedurende de jaren 1406—1411 te worden toegepast: typerend is dat men gedurende deze jaren zelden de moeite neemt de werkelijk gebezigde muntstukken te vermelden, maar volstaat met notering van de bedragen in thans stabiele rekenmunt.

1411—1417. — In 1411 komt aan deze rust een einde: 19 april 1411 wordt een ordonnantie gepubliceerd, waarin de hertog bekend maakt, dat de steden onwillig blijken de verschuldigde sleischat te betalen en de in 1406 vastgestelde koersen niet meer worden geëerbiedigd, en dat hij daarom — zonder medewerking van de steden — heeft besloten de munt

te heropenen en de koersen op een hoger niveau opnieuw vast te stellen. Raadpleging van de Tresoriersrekeningen toont, dat het met de beide aangevoerde bezwaren wel meeviel: de sleischat werd nog in 1411 normaal — zij het evenmin als vroeger stipt op tijd — betaald en van oplopen van de koersen blijkt vóór april eigenlijk niets. De werkelijke redenen van het besluit van de regering het akkoord niet te verlengen zullen dan ook wel andere geweest zijn: in de eerste plaats kon de regeling van 1406 niet ad infinitum blijven werken, daar de natuurlijke achteruitgang van het geld doorgang vond en door binnendringen van vreemd geld werd versterkt, wat de druk op de eenmaal vastgestelde koersen voortdurend groter maakte; vervolgens zal de reeds met het oog op beter tijden aangestelde muntmeester te Dordrecht niet hebben nagelaten aan te dringen op opheffing van de algemeen als onnatuurlijk beschouwde sluiting van de munt; dan zal de regering zich wellicht gerealiseerd hebben dat de inning van de sleischat het verkrijgen van voor de grafelijke financiën steeds belangrijker beden in de weg stond; tenslotte zal de tengevolge van de beginnende oorlog in Frankrijk tussen Bourguignons en Armagnacs intredende verkrapping van de geldmarkt, die ook in Frankrijk in 1411 tot een verzwakking van de gouden kroon leidde, verlaging van de relatief hoge Hollandse muntvoet wenselijk hebben gemaakt.

Voorgeschreven werden de traditionele goudstukken, schild van 40 groot en gulden van 30 groot, en een nieuw zilverstuk, de leeuw van $1\frac{1}{2}$ groot, benevens groten en onderdelen. De muntvoet is wederom niet overgeleverd, maar vrij nauwkeurig te bepalen op grond van de talrijke thans aanwezige exemplaren, waarvan de analyse bevestigd wordt door verschillende contemporaine gegevens. Het nieuwe schild, dat zich uiterlijk niet van het schild van Willem V onderscheidde, was van belangrijk lager gewicht en gehalte: terwijl de weinige exemplaren uit 14e eeuwse vondsten, die zeker aan Willem V kunnen worden toegeschreven, ruim 4,00 g wegen en van vrij zuiver goud zijn, wegen de veel minder zeldzame exemplaren uit latere vondsten ca. 3,70 g en geven zowel tegenwoordige analyses als 16e eeuwse berekeningen een gehalte van ruim 18 k. 2 gr. aan ²⁴; aangenomen mag dan ook worden, dat deze nieuwe schilden ca. 2,85 g goud hebben bevat. Guldens schijnen onder Willem VI, ondanks voorschriften van 1406 en 1411, slechts in klein aantal geslagen te zijn. Ook deze zullen onveranderd de beeldenaar van de zeer bekende guldens van Willem V hebben overgenomen, maar met het reeds onder Albert van 19 tot ca. 17 k. verlaagde gehalte. De zilveren leeuw bevatte blijkens analyses, die worden bevestigd door talrijke tarifiëringen, ca.

1,10 g zilver²⁵. Naast de gewone schilden en leeuwen zijn ook, wel in hoofdzaak voor representatieve doeleinden, een klein aantal dubbele gouden schilden en dubbele zilveren leeuwen geslagen.

De koers van uitgifte van beide nieuwe munten, wier intrinsieke waarde ongeveer 25 % beneden die van de laatste omvangrijke emissie, die van 1401, lag, was eigenlijk veel te hoog in verhouding tot het voor alle overige munten op het niveau van 1401 gehandhaafde tarief: het was kennelijk de bedoeling de levering van het snel schaarser wordend edel metaal aan de munt zoveel mogelijk te stimuleren. De marge bleek echter al spoedig te groot: in de praktijk werden de nieuwe verzwakte munten lager gewaardeerd dan voorgeschreven was. Reeds 23 september 1411 moest een correctie worden aangebracht: het nieuwe schild werd gesteld op 37 groot, de leeuw op $1\frac{1}{3}$ groot. Dit voldeed: in de volgende jaren werden de koersen inderdaad toegepast en de aanmunting van schilden en leeuwen had op ruime schaal plaats. De verzwakking is kennelijk voldoende geweest om het afvloeien van metaal naar naburige landen, die de één na de ander de Franse devaluatie van 1411 navolgden, tegen te gaan. De Tresoriersrekeningen vertonen weer, voor het eerst sedert 1403, belangrijke afdrachten aan sleischat van de muntmeester te Dordrecht: 440 pond groten in 1411/2, 613 pond in 1413/4.

Intussen greep de muntverzwakking in het gehele gebied, waartoe Holland behoorde, snel om zich heen. Frankrijk verlaagde 20 oktober 1411 het gewicht van de kroon, Engeland volgde Pasen 1412 met een belangrijke gewichtsverlaging van de nobel. Vlaanderen handhaafde wel nog enkele jaren langer de hoge sinds 1389 geldende muntwaarde, maar ging op slot van zaken in 1416 ook tot verlaging over. Aan de oostgrens had Gelre omstreeks 1409 de aanmunting van zeer lichte guldens hervat²⁶, de Reinaldusguldens, nog belangrijk slechter dan de vroegere Wilhelmusguldens: in 1409 wordt er reeds tegen gewaarschuwd, sedert 1413 komen zij als „blauwe guldens” van 22 groot veelvuldig in de Hollandse rekeningen voor en in 1414 worden zij voor het eerst getarifiëerd, en wel op 20 groot. Een minstens even ernstige bedreiging vormden ook de zilveren munten van Gelre en Utrecht, resp. bekend als „meeuwen” en „ganzen”, die snel in waarde achteruitgingen en waartegen in Hollandse teksten vele malen wordt gewaarschuwd.

In dit kader paste de Hollandse verzwakking van 1411 uitstekend. Grote hoeveelheden oudere munten moeten in de nieuwe van hogere nominale waarde zijn omgesmolten, waartoe het bijzonder lage gehalte van de nieuwe schilden en leeuwen technisch zeer geschikt was. In Hollandse vondsten uit het volgende decennium nemen de leeuwen dan

ook een grote plaats in naast kleine aantallen oudere zilverstukken. De vroegere goudstukken schijnen zelfs vrijwel volledig in de nieuwe lichte schilden te zijn omgezet.

De steden, wier medewerking niet was verkregen voor de heropening van de munt in 1411, konden zich hierbij natuurlijk bezwaarlijk neerleggen. Vooral de waardevermindering van het zilvergeld, de basis van het muntstelsel, moet zich vrij spoedig als onaangenaam hebben doen kennen door oplopen van de hierin uitgedrukte prijzen. Die van het steeds in zilver getarifiëerde goudgeld was een minder onmiddellijk voelbaar inconvenient. Vandaar een soort compromis, dat in 1414 tot stand kwam tussen de tegenstrijdige belangen van de steden, die stopzetting van de muntontwaarding verlangden, en van de hertogelijke regering, die in de algemeen gebruikelijke aanmuntingen een welkome aanvulling van haar inkomsten zag. Op 31 juli en 4 augustus 1414²⁷ kwam met medewerking van de steden een overeenkomst tot stand, waarbij de hertog wederom voor vijf jaar afzag van aanmunting van zilver tegen een vaste jaarlijkse bijdrage, maar vrij bleef de aanmunting van goud voort te zetten. De sleischat werd bepaald op 4000 Franse kronen per jaar: dit bedrag van 750 pond groten is ongeveer de helft van het in 1406 voor staking van de gehele muntslag toegestane bedrag.

De nieuwe „sleischat” werd inderdaad tot in de zomer van 1419 door de steden betaald en de aanmunting van de leeuwen werd stopgezet. Overigens was het vooral de hertog die van de nieuwe regeling profiteerde: de voortzetting van de toegestane aanmunting van gouden schilden, die overigens ook niet meer verlaagd schijnen te zijn, leverde veel meer op dan de 750 pond, waarvan de regeling uitging. Aan normale sleischat werd door de muntmeester niet minder dan 1750 pond groten in 1414/5 en 1400 pond in 1416/7 afgedragen (de rekening van 1415/6 is niet bewaard): meer dan tweemaal het begrote bedrag en bijna het dubbele van de hoogste jaaropbrengsten onder Willem V.

De aanmunting is bijzonder omvangrijk geweest. Wanneer mag worden aangenomen, dat de sleischat, zoals in die jaren elders gebruikelijk ongeveer 1 schild per mark bedragen heeft, betekenen de door de Tresorier verantwoorde sleischatafdrachten — waarbij met de zo gebruikelijke betalingen uit de sleischat aan derden geen rekening is gehouden — reeds een produktie van ca. 950.000 stuks per jaar of over de drie jaren, dat de emissie heeft geduurd, 3 miljoen stuks. Het blijkt dan ook, dat de Wilhelmuusschilden niet alleen in Holland vrijwel alle andere goudstukken hebben vervangen, maar ook ruime verbreiding buiten het land hebben gevonden: in Brabant en Vlaanderen²⁸ is het in de

volgende jaren al evenzeer de meest verbreide muntsoort. Het is ook de enige zo oude munt, die regelmatig tot in de tweede helft van de 16e eeuw in Nederlandse tarieven wordt vermeld als nog in de circulatie voorkomend; met Wilhelmuisschilden zijn dan natuurlijk altijd bedoeld de 18 karaats-schilden van Willem VI, niet de reeds lang verdwenen exemplaren van Willem V van veel hoger gehalte.

Het bovengenoemde akkoord had uiteraard alleen op Holland betrekking. De munt van Henegouwen te Valenciennes schijnt ongehinderd te hebben doorgewerkt. De goudaanmunting is er vermoedelijk weinig omvangrijk geweest, maar zilver werd zeker overvloedig aangemunt: de Wilhelmuistuin van ca. 1,55 g fijn zilver, waarvan reeds melding is gemaakt, die zo massaal in omloop zijn gekomen, ook in Holland, stammen zeer waarschijnlijk uit de laatste levensjaren van Willem VI (de muntvoet ligt nog iets lager dan die van de Hollandse leeuw van 1411); ook hierin werd dus een zekere vergoeding gevonden voor de staking van zilveeraanmunting te Dordrecht sinds 1417.

De munten. — De identificatie van de munten van Willem VI brengt heel wat minder moeilijkheden mede dan onder Albrecht: in het voorafgaande op de teksten opgebouwde exposé kon dan ook reeds verschillende malen zonder bezwaar op de beeldenaar van de munten worden ingegaan. De hoofdtypen van de beide grote emissies staan vast: in 1405 de gouden engel en de zilveren groot met Hollandse tuin, die geheel bij de engel aansluit; in 1411 het gouden schild gelijk aan dat van Willem V en de zilveren leeuw van origineel type. Slechts een aantal ondergeschikte punten vereisen nadere opheldering.

Van de gouden munten kan de engel met zijn onderdelen, die zoals boven uiteengezet is te Dordrecht wel niet geslagen is, buiten beschouwing worden gelaten, evenals de gulden van 1405, die hetzij niet is teruggevonden, hetzij zich in niets van die van Willem V onderscheidt. Bij het schild van 1411 is opzettelijk de beeldenaar, afgezien van minieme details in de tekening en een bepaald minder fijne gravure van de stempels, gelijk gehouden aan die van het schild van 1388: eigenlijk biedt slechts het grote onderscheid in gewicht en gehalte een bruikbaar criterium om de beide emissies te scheiden. Terwijl in 1388 slechts de vervaardiging van hele schilden blijkt, zijn in 1411 ook dubbele schilden en onderdelen van schilden geslagen.

Bij de zilveren munten van dezelfde reeks van 1411 doet zich eveneens een moeilijkheid voor. De tekst spreekt uitdrukkelijk van leeuwen van 1½ groot, groten, halve, kwart en achtste groten. Reeds werd vermeld,

dat de leeuw na enkele maanden op $1\frac{1}{3}$ groot werd gesteld. Waarschijnlijk heeft deze laatste wijziging meegebracht, dat ook de onderverdeling werd veranderd: daar in latere tarieven wordt gesproken van halve leeuwen en in feite het gewicht van het op de leeuw volgende onderdeel ver beneden dat van de leeuw ligt, is vermoedelijk de oorspronkelijk voorgeschreven groot met onderdelen vervangen door een halve leeuw met overeenkomstige onderverdeling.

Enigszins hypothetisch blijft de verdeling der kleinere munten: zonder veel aarzeling kunnen bij de reeks van 1405 worden gevoegd de muntjes van $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{8}$ groot met als hoofdmotief van de beeldenaar de tuin, die typerend voor de hele reeks was. Zij hebben ook met de grotere stukken de eigenaardige inversie NOVA MONETA voor MONETA NOVA gemeen, die verder alleen op de munten van 1401 en 1404 voorkomt. Daarnaast zijn bekend een kwart groot met een leeuw in de tuin en een kwart en achtste groot met een eenvoudige leeuw. Deze laatste dienen wel als onderdelen van de leeuw van 1411 te worden beschouwd, waarmede zij niet alleen de klimmende leeuw in het veld gemeen hebben, maar ook de algemene factuur, de interpunctie en de kenmerkende dubbele binnencirkels. Voor de leeuwken van 1406 blijft dan de kwart groot met leeuw in een tuin over — een bijbehorende achtste groot is niet overgeleverd —, waarvan de beeldenaar het midden houdt tussen de beide reeds genoemde en die zich verder van alle overige zilverstukken onderscheidt door de interpunctie met kruisjes.

Buiten beschouwing blijven hierbij uiteraard de vrij talrijke door Van der Chijs aan Willem VI toegeschreven muntjes van Willem V²⁹.

IV. *De tijd van Jacoba, Jan en Philips (1417—1433).*

Historisch overzicht. — Na de dood van hertog Willem VI brak voor Holland en Zeeland een onrustige tijd aan van verschillende malen tot burgeroorlog uitgroeïende strijd om het landsbewind. Doordat een maand voor de hertog zijn schoonzoon, de Dauphin was gestorven, was Jacoba op het ogenblik, dat zij haar vader opvolgde, reeds weduwe en van een aanzienlijke steun beroofd. Door toedoen van Willems bondgenoot, Jan van Bourgondië, werd spoedig een nieuw huwelijk beraamd met diens neef, de jeugdige hertog Jan IV van Brabant. Dit huwelijk kwam in 1418 tot stand en gaf aan Jan IV, als vertegenwoordiger van Jacoba, het bewind over de drie graafschappen in handen.

Nog vóór het huwelijk werd gesloten in 1418, rezen echter al bezwaren van de zijde van keizer Sigismund, die iedere uitbreiding van de Bourgondische macht tegenwerkte, van Willems jongere broer Jan van

Beieren, elect van Luik en van de reeds zolang buiten de regering gehouden Kabeljauwse edelen. Nog in 1417 eiste Jan het ruwaardschap over Jacoba op, vond steun in het Kabeljauwse Dordrecht, betwistte vervolgens de rechtsgeldigheid van haar huwelijk en nam, toen dit toch voltrokken was, de grafelijke titel aan. Het kwam tot oorlog tussen Jan van Beieren en Jan van Brabant, waarin de eerste zich kon handhaven, mede doordat er een breuk dreigde tussen Jacoba en haar man. In 1419 kwam onder Bourgondische bemiddeling het verdrag van Woudrichem tot stand, dat inhield, dat het apanage van Jan van Beieren werd uitgebreid, o.a. met Dordrecht en Zuid-Holland, en dat Holland en Zeeland door een uit aanhangers van beide partijen samengestelde raad geregeerd zouden worden. Jan van Beieren voerde sindsdien de titel „Zoon (prins) van Henegouwen, Holland en Zeeland”. Een jaar later trok Jan van Brabant zich geheel terug en verpandde bij het verdrag van St. Maartensdijk het bewind over Holland en Zeeland geheel aan Jan van Beieren, aan wie tevens de opvolging in geval van kinderloos blijven van het huwelijk werd toegezegd. Tegelijk verbrak echter Jacoba de band met Jan IV door haar huwelijk ongeldig te verklaren, en riep zij de de Hoeken tot oorlog tegen haar oom op. Na twee jaar strijd wist Jan van Beieren haar echter uit Holland te verdrijven. Jacoba gaf ook Henegouwen op, dat in handen van Jan van Brabant bleef, en begaf zich naar Engeland, waar zij huwde met Humphrey van Gloucester, broer van de regent van het koninkrijk. Een door hen ondernomen poging Henegouwen te heroveren, mislukte en bracht Jacoba in gevangenschap van Philips van Bourgondië, die steeds de belangen van Jan van Brabant had verdedigd.

Philips was intussen door beider strijd tegen Jacoba ook de bondgenoot van Jan van Beieren geworden. Deze heeft slechts enkele jaren ongestoord het land bestuurd en stierf in het begin van 1425 na Philips tot zijn erfgenaam te hebben benoemd. Krachtens het pandverdrag verviel het bestuur echter weer aan Jan van Brabant. Philips deed echter zijn rechten als privé-erfgenaam gelden en wist zijn zwakke en steeds in geldnood verkerende neef Jan IV te dwingen de graafschappen thans aan hem in pand te geven. Op dit ogenblik ontsnapte echter Jacoba uit haar gevangenschap en verscheen opnieuw in Holland om de strijd ditmaal tegen Philips te heropenen. Hoewel zij slechts hier en daar steun onder-vond, duurde het tot 1428 voor zij gedwongen kon worden de wapens neer te leggen: bij het verdrag van Delft moest zij Philips als ruwaard en erfgenaam erkennen, zodat deze het bestuur zou voeren en Jacoba slechts de titel en een gering aandeel in de inkomsten, benevens enkele

andere rechten behield. In 1433 stond zij, nadat een laatste poging tot zelfstandigheid was mislukt, al haar rechten op Henegouwen, Holland en Zeeland volledig aan Philips van Bourgondië af, die daarmee in de rechten van de Wittelsbach's trad en de grafelijke titel in plaats van die van „ruwaard en oir” aannam.

1417—1420. — Deze lange uiteenzetting over de politieke ontwikkeling is vooral noodzakelijk om enerzijds de op de munten voorkomende titulaturen begrijpelijk te maken, anderzijds de invloed van de telkens terugkerende oorlogstoestand op het geldwezen naar voren te brengen. Hoewel meermalen verschillende pretendentes elkaar het bewind met de wapenen in de hand bestreden, is het niet tot concurrerende muntslag gekomen: de munt van Holland is steeds vast in handen van de Kabeljauwse partij geweest, eerst van Jan van Beieren, vervolgens van Philips van Bourgondië.

Op het ogenblik, dat Willem VI overleed, was de overeenkomst van 1414 nog van kracht. De jaarlijkse uitkering voor het staken van de zilveeraanmuntung werd ook zijn opvolgers, Jacoba en Jan IV regelmatig betaald tot de afloop van de overeenkomst in 1419. Bovendien heeft noch Jacoba voor haar huwelijk, toen zij nog de titel van Dauphine van Vienne voerde, noch Jan IV na het huwelijk, de in 1414 toegestane aanmuntung van schilden voortgezet (wel muntten zij in Henegouwen). Daartoe bestond trouwens de materiële mogelijkheid weldra niet meer: eind 1417 reeds maakte Jan van Beieren zich van Dordrecht met de munt meester en hij wist zich in het bezit van de stad te handhaven, die hem in 1419 formeel werd afgestaan.

Reeds tijdens de oorlog is hij tot muntslag overgegaan, zij het op beperkte schaal. Bekend zijn twee muntsoorten, die geheel in type overeenkomen met de munten, die Jan als elect van Luik in de laatste jaren van zijn bewind over het bisdom had geslagen. Een muntje, gelijk aan de brûlés geslagen te Tongeren en Hasselt, draagt het weinig zeggende omschrift „Jan van Beieren”, doch noemt uitdrukkelijk Gorinchem als muntplaats. Daar deze stad vooral in 1418 een tijdlang Jan's voornaamste steunpunt en residentie is geweest³⁰, kunnen deze muntjes daar geslagen zijn in 1418, voordat hij erkende rechten in Dordrecht had, maar het is ook denkbaar, dat zij geslagen zijn in de Dordrechtse munt zelf, die hij reeds in 1417 de facto in handen had, maar met een misleidende verwijzing naar Gorinchem dat tot zijn erkende apanage behoorde. Zeker in 1419 is geslagen een zilveren griffioen, geheel gelijk de Luikse griffioenen, met de uit begin 1419 daterende titel „zoon van Holland”.

Dit stuk is ongetwijfeld te Dordrecht geslagen, dat sedert de zoen van Woudrichem formeel in zijn bezit was en waar hij reeds in 1418 had beloofd uitsluitend te zullen munten ³¹.

Deze zeer weinig omvangrijke aanmuntingen — waarschijnlijk zijn er nog wel andere denominaties geweest — hebben echter nauwelijks invloed gehad op de algemene monetaire situatie. Uit de Grafelijkheids-rekeningen blijkt echter slechts een zeer snelle stijging van de koersen van gouden en zilveren munten: tussen de dood van Willem VI in 1417 en de verpanding van Holland aan Jan van Beieren in 1420 lopen de koersen, die geruime tijd vrij stabiel waren geweest, met bijna 50 % op. De nobel klimt van 94 tot 132 groot, de Franse kroon van 47 tot 72 groot. Van de zilveren munten komt de leeuw van $1\frac{1}{3}$ op 2 groot, de tuin van 2 op 3 groot. De tariefordonnanties van 1417 en 1418, strekkende tot handhaving van de koersen van 1414, hebben dit niet kunnen tegenhouden. De tresoriers van Jan van Brabant tekenen in hun rekening van najaar 1418 (lopend over iets meer dan 4 maanden) dan ook aan „een goude nobel voor 106 gr. gerekent int eerst dat sij tresoriers geworden waren ende int lest dat sij affgingen den nobel voor 120 gr., alsoo tpayement op die tijt soveel verlopen was”. Inderdaad blijkt de curve het steilst te zijn omstreeks oktober 1418, juist het ogenblik waarop de oorlog zijn hoogtepunt bereikt met het mislukte beleg van Dordrecht door Jan van Brabant en de verovering van Rotterdam door Jan van Beieren. Dit is een sterke aanwijzing, evenals de gelijke stijging van goud en zilver, terwijl aanmuntingen van betekenis niet plaats hadden, dat de hoofdoorzaak ditmaal niet in de munten, maar in de algemene financiële situatie te zoeken is: de abnormale vraag naar contant geld tengevolge van de hoge oorlogsuitgaven van beide partijen.

Deze politieke oorzaak werd overigens zeker versterkt door diverse monetaire factoren. De grote omvang van de aanmunting van minderwaardige schilden in de laatste jaren van Willem VI begint thans door te werken. Verder hebben zeker de Vlaamse muntverzwakkingen van 1416 en 1418 een rol gespeeld, die in hoofdzaak veroorzaakt werden door de beginnende Franse burgeroorlog ³². Tenslotte moet rekening worden gehouden met de aanmuntingen van Jan IV zelf.

Deze laatste heeft nl., hoewel Dordrecht reeds vóór zijn huwelijk met Jacoba aan zijn concurrent verloren was gegaan, de onder Willem VI zo profijtelijke munten van Holland en van Henegouwen niet uit het oog verloren. De muntslag te Valenciennes werd, eerst op naam van Jacoba, daarna op die van Jan IV intensief voortgezet: er werden gouden kronen geslagen en zilveren tuinen, de laatste met een niet onbelangrijk lager

gehalte dan onder Willem VI ³³. In 1418 werden ook te Maastricht tuinen geslagen ³⁴, die duidelijk als imitatie van die van Willem VI bedoeld zijn: zij dragen het wapen van Beieren-Holland in plaats van Jan's eigen wapen Bourgondië-Brabant. In 1420 deed Jan IV een poging tot integratie van de muntstelsels van de drie landen: voorgeschreven werden gouden en zilveren munten van één type, slechts door de munttekens van elkaar onderscheiden (lelie voor Brabant, leeuw voor Henegouwen en roos voor Holland). Het tot deze reeks behorende zilverstuk, de zg. drieland, is wederom ondanks het afwijkende type een voortzetting van de tuin en wordt ook in contemporaine stukken als zodanig aangeduid ³⁵. Aanmuntung heeft in feite echter in Holland nooit plaats gehad.

1420—1425. — De ontwikkeling van de Hollandse munt zelf loopt vrij sterk hiermede parallel. Toen Jan van Beieren eenmaal vast in de zadel zat, bleef het al spoedig niet bij de incidentele aanmuntingen van Luikse typen. Na afloop van de vijfjaarlijkse stilstand van 1414 en na de bevrijding van alle verplichtingen tegenover Jan IV, gaf Jan van Beieren 19 oktober 1420, na verkregen instemming van de steden, opdracht de aanmuntingen te Dordrecht te hervatten en zeer spoedig daarna verschijnen in de Grafelijkheidsrekeningen ook weer niet onaanzienlijke afdrachten van de muntmeester, die sedert 1417 hadden ontbroken. De nieuwe ordonnantie schreef de vervaardiging voor van munten van een type zonder enig verband met de voorafgaande munten. Het nieuwe goudstuk draagt de naam „dubbel” — blijkens het gewicht wel afgeleid van de gebruikelijke benaming „dubbel” voor de oude dubbele mottoenen — en vertoonde de wapens van Beieren en Beieren-Holland naast elkaar onder een baldakijn. De bijbehorende zilveren munten vertonen dezelfde schilden verbonden door twee bogen. Alle dragen de spreuk, die voortaan alle munten van Jan zal sieren, *PAX DNI SIT NOBISCVM ET MANEAT SEMPER*. Ondanks het nieuwe type is de nieuwe zilveren munt een voortzetting van de tuin, onder welke naam het stuk ook weldra in en buiten Holland bekend staat.

De muntvoet van goud en zilver is een weinig lager dan onder Willem VI, maar het verschil, bijna 10 %, is niet veel groter dan door de natuurlijke waardevermindering na 6 jaar vereist werd. Tegelijk wordt een nieuwe koersregeling afgekondigd, die koersen vaststelt die eveneens nog geen 10 % boven die van 1415 liggen. Oppervlakkige beschouwing geeft dan ook de indruk, dat aan de Hollandse munt hoegenaamd niets is veranderd tijdens de afgelopen oorlog. De werkelijkheid is echter al duidelijk gebleken uit de sterke in de Grafelijkheidsrekeningen geconsta-

teerde koersstijgingen, die volledig worden bevestigd door andere rekeningen uit deze jaren, zoals bijv. de Leidse stadsrekeningen³⁶. Deze laatste doen ook de oplossing van de schijnbare tegenstrijdigheid aan de hand: enige malen wordt daar het gewone geld van de rekening, ook licht geld genoemd, omgerekend in zwaar payment, waarbij wordt gerekend $1\frac{1}{2}$ gewone groot = 1 zware groot. Of anders gezegd, de ordonnantie gaat uit van de fictie, dat een tuin gelijk is aan twee groten, zoals onder Willem VI, terwijl in de praktijk de tuin gelijk is aan drie groten. Het officiële tarief stelt dan ook consequent de leeuw op $1\frac{1}{3}$ groot i.p.v. 2 groot en kent aan de nieuwe gouden dubbel een waarde van 60 groot toe, wat niet anders kan betekenen dan 90 courante groten (een praktijkkoers van dit zeldzame stuk is niet overgeleverd). Evenzo werd het Wilhelmusschild van 60 groot gesteld op 40 zware groten. In feite werd met de regeling van 1420 de sedert 1415 ingetreden sterke inflatie, zij het in verkapt vorm, erkend.

De aanmuntingen van de nieuwe soorten, waarvan de waarde zeker nog te hoog lag in verhouding tot de recente Brabantse, Utrechtse en Gelderse aanmuntingen, is zeer beperkt gebleven. Van de gouden dubbel is geen enkel ex. tot ons gekomen, de tuinen met twee schilden zijn bepaald zeldzaam gebleven: in overeenstemming hiermede zijn de sleischatopbrengsten vrij gering. Reeds in het voorjaar van 1421 wendt de hertog zich dan ook opnieuw tot de steden, die aan de regeling van 1420 hun goedkeuring hadden gegeven met het verzoek hem te ontslaan van de hierin aangegane verplichting, omdat de nieuwe munten geen ingang bleken te hebben gevonden, en hem toe te staan tot dezelfde lagere voet als de omringende vorsten over te gaan. Steunend op de reeds verkregen instemming van Dordrecht staat de hertog in plaats van de dubbel 10 maart 1421 toe gouden schilden en gouden guldens te slaan. Het nieuwe Beierse schild, in type geheel gelijk aan dat van Willem VI, bevatte nog slechts 2,58 g goud, dus nog minder dan de lichtste tot dan geslagen schilden, de Maastrichtse van Jan IV; de gulden was een getrouwe copie, zowel in uiterlijk als in intrinsieke waarde, van de recente Rhenense gulden van bisschop Frederik van Blankenheim, die zelf weer een minderwaardige navolging was van de gulden van Reinald IV van Gelre³⁷. Deze beide soorten zijn blijkbaar de gevaarlijke concurrenten, waarnaar het voorstel aan de Hollandse steden had verwezen; voor de Rhenense gulden is dit zelfs in de rekeningen goed na te gaan: hij verschijnt er in de eerste maanden van 1420 het eerst, in waarde een kleinigheid minder dan de daarvoor overheersende Arnhemse guldens, en neemt dan zeer spoedig een vooraanstaande plaats in. Hiermede is dus in

Holland, naast het inheemse sedert Willem VI populaire schild, ook de Rijnlandse gulden ingevoerd met het in Utrecht en Gelre reeds gebruikelijke type.

Deze nieuwe gouden munten zijn in tegenstelling tot de dubbel wel in grote hoeveelheden aangemunt: zowel rekeningen als muntvondsten tonen de dominerende positie van de Beierse gulden (en daaraan geheel gelijke en spoedig niet meer er van te onderscheiden Utrechtse Fredericus-gulden); de Johannesschilden zijn wel niet zo talrijk, doch geenszins zo zeldzaam als de dubbel.

De verzwakking van de Hollandse munt werd hierdoor natuurlijk allerminst tot staan gebracht: bij de buitenlandse invloeden en de druk van de voortdurende oorlogstoestand, voegden zich thans de nieuwe te Dordrecht geslagen, verzwakte munten. De koersen van de praktijk bleven oplopen, zij het niet meer met de snelheid van de voorafgaande jaren. En de officiële tarieven konden weinig anders dan de ontwikkeling van het dagelijkse leven volgen. De toegestane koersen — weliswaar nog steeds uitgedrukt in zware groten van $1\frac{1}{2}$ courante groot — werden reeds 7 augustus 1421 en ten tweeden male 26 september 1421 verhoogd. Deze laatste tekst erkent tevens impliciet het bestaande onderscheid tussen zwaar geld en courant geld: de tarifiëring der kleinere zilverstukken geschiedt in duiten, de oude naam van de kwart groot, waarvan 6 gelijk gesteld worden aan een (zware) groot. Tegelijk wordt de voor het met lichte groten rekenende publiek weinig handzame kwart zware groot vervangen door een duit van een kwart lichte groot.

Op dezelfde dag blijkt de hertog zich gedwongen te zien aan de stad Dordrecht, waar hij in de moeilijke jaren vóór 1420 grote bedragen had opgenomen, ter afdoening van deze schulden de helft van de sleischat af te staan. Uit de rekeningen blijkt, dat nog in 1432, zeven jaar na de dood van hertog Jan, aan de „ontfangers der sculdenaren van Dordrecht” direct door de muntmeester belangrijke uitkeringen uit de sleischat werden gedaan³⁸. Bij het beoordelen van de bedragen aan sleischat aan de tesorier afgedragen dient er dus rekening mee te worden gehouden, dat deze steeds ten hoogste de helft van de winst op de aanmuntingen vertegenwoordigen. Bovendien kreeg de stad Dordrecht door deze verpanding een zekere medezeggenschap over het gebruik van de munt: het blijkt althans, dat de stad in 1424 verzocht moest worden om toestemming tot voortzetting van de aanmuntingen: blijkens de afdrachten van sleischat werd deze echter wel telkens verleend. Wellicht hangen deze strubbelingen samen met een preferente vordering op de sleischat, die in

1423 aan de muntmeester privé werd verleend, wel tegen de afspraak van 1421 in.

De muntvoetverlaging van 1421 gold alleen het goud. Een verlaging van de muntvoet voor het zilver liet echter niet lang op zich wachten: 22 juli 1422 werd instructie gegeven om, ter voorziening in het blijkbaar door de staking van de zilveeraanmuntingen sedert meer dan een jaar ingetreden gebrek aan klein geld, nieuwe stukken van twee groten (zwaar geld) te slaan, die ongeveer 10 % minder zilver bevatten dan die van 1420, benevens kleine onderdelen hiervan. Tegelijk werd gelast de aanmunting van guldens en schilden op de sedert een jaar geldende voet voort te zetten. Deze regeling heeft de aanmuntingen tot het einde van Jans regering beheerst. De tresoriersrekeningen wijzen een vrijwel doorlopende afdracht van sleischat aan: in totaal is in de jaren 1422—1424 aan de tresorier uitgekeerd 1260 pond groten, wat afgezien van mogelijke onbekende betalingen aan derden, tenminste dient te worden vermeerderd met het Dordrechtse aandeel van eveneens 1260 pond en de preferente vordering van de muntmeester van 725 pond. Dit levert dan een minimale jaarlijkse opbrengst van bijna 1100 pond op: dit is wel aanzienlijk minder dan Willem VI in de topjaren 1414—1417 had ontvangen, maar steekt zeker niet ongunstig af tegen de gemiddelde inkomsten uit de munt gedurende de voorafgaande regering. De verlaging van de muntvoet is zeer waarschijnlijk, evenals bij het goud in 1421, met een typewijziging samengegaan: de twee schilden werden op de nieuwe tuin vervangen door een gaande leeuw, waaronder het woord HOLLAND(ia): duidelijker dan in de vorige typen wordt de zelfstandigheid van de Hollandse munt tot uitdrukking gebracht. Er bestaan echter zowel van de gouden als van de zilveren munten, die in de jaren 1422—25 werden geslagen, ook exemplaren waarop het woord DORDR(acum) voorkomt: ongetwijfeld staat dit in verband met de rechten van de stad op een deel van de inkomsten uit de munt: wat echter precies de administratieve betekenis van deze aanduiding geweest is, wordt niet duidelijk. De grote zeldzaamheid van deze ex. sluit uit, dat de gehele helft van de aanmuntingen, waarvan de opbrengst aan Dordrecht toekwam, zo werd gemerkt.

Het behoeft nauwelijks opgemerkt te worden, dat aan de tarifiëring in zware groten officieel onverminderd werd vastgehouden. Desondanks bleef echter de grafelijke tresorie, zowel als het Leidse stadsbestuur, in de gebruikelijke lichte groten verder rekenen. De officiële zware groot werd nimmer in de praktijk ingevoerd. Wel werd in 1422 weer een einde gemaakt aan de afzonderlijke behandeling van de allerkleinste eenheden:

als onderdelen van de nieuwe tuin werden niet duiden, maar wederom kwart en achtste zware groten in omloop gebracht.

De munten. — De verdeling van de overgeleverde munten van hertog Jan over de verschillende emissies levert evenmin als onder Willem VI veel moeilijkheden op. Proeven uit de tijd ³⁹ evenals moderne analyses wijzen uit, dat de tuinen met twee schilden tot de emissie van 1420 behoren, die „met de lopende leeuw” tot die van 1422. Een moeilijkheid geven wederom slechts de onderdelen. Bekend zijn kwart en achtste groten (eventueel duiden en penningen) van twee typen: het éne met een gehelmd wapen, zoals onder Albrecht in 1401 was gebezigd, het andere met een eenvoudig wapen van Beieren in het veld. Het laatste type, dat in groot aantal voorkwam in de tegen 1425 verborgen vondst Barneveld tezamen met talrijke tuinen met de lopende leeuw, behoort zeer waarschijnlijk tot dezelfde emissie van 1422. Of het andere type de kwart groot van 1420 of de duit ($\frac{1}{6}$ zware groot) van 1421 vertegenwoordigt, is moeilijk uit te maken: het gewicht schijnt eerder op de lichte stukken van 1421 te wijzen en daar is ook — omdat deze niet bij gelijktijdige grotere zilverstukken aansluiten — eerder een geheel zelfstandig type te verwachten.

1425—1430. — Na de dood van Jan van Beieren in de eerste weken van 1425 werden de aanmuntingen vrijwel onmiddellijk gestaakt: de tesorier van Jan IV van Brabant, die zijn rechten nu had hernomen, verantwoordde geen inkomsten uit de munt meer. Reeds na een half jaar ging, zoals hiervoor uiteengezet, het feitelijk bewind over op Philips van Bourgondië als voogd van de buitenslands vertoevende Jacoba. Ondanks een hardnekkige strijd die deze laatste vanuit enkele Hollandse vestingen bleef voeren, heeft Philips van de zomer van 1425 af Holland en Zeeland zowel als Henegouwen onder zijn bewind en is hij in ieder geval volledig meester over de Hollandse munt te Dordrecht.

Holland was hiermede echter een der onderdelen geworden van het Bourgondische landencomplex, dat reeds Bourgondië, Vlaanderen en Artesië omvatte en waarbij spoedig nog Brabant en Namen zouden worden gevoegd. In de volgende jaren komt dit dan ook duidelijk hierin tot uiting, dat de Dordrechtse munt beheerd wordt als één der hertogelijke ateliers, waarvan naar behoefte gebruik wordt gemaakt om de doeleinden van de algemene muntpolitiek te verwezenlijken.

Aanvankelijk wordt de aanmunting van zilver te Dordrecht geheel stopgezet, evenals dit te Gent reeds enkele jaren eerder was gebeurd. De reden was daar, dat Philips zich in 1418 — als regent voor zijn vader,

hertog Jan — tegenover de Vier Leden had verbonden de muntvoet gedurende 10 jaar niet verder te verlagen, terwijl op dat niveau aanmunting weldra niet meer mogelijk was, wel in de eerste plaats tengevolge van de concurrentie van de omliggende landen als Brabant, Holland en Gelre. Philips had zich echter min of meer aan deze verplichting onttrokken door in het hem door de laatste graaf van Namen sedert 1421 in pacht gegeven Naamse muntatelier Vlaamse munten te laten slaan ⁴⁰, waarvan sedert 1425 de muntvoet gestadig werd verlaagd.

Anders stond het echter met de goudaanmuntingen. Noch te Gent, noch te Namen, werden gouden munten in noemenswaardige hoeveelheden geslagen: onderhandse verlaging van het gewicht van de Vlaamse goudstukken zou bij de veel nauwlettender aandacht die aan gouden munten placht te worden besteed, nauwelijks uitvoerbaar zijn geweest. Vandaar dat de regering als middel om de goudaanmunting gaande te houden, de Hollandse schilden koos, door hun laag gehalte geëigend voor verwerking van ander goud en door hun grote verbreiding sedert Willem VI bijzonder geschikt om overal ingang te vinden. Reeds 24 november 1425 werd de aanmunting van schilden te Dordrecht hervat op dezelfde voet als onder Jan van Beieren had gegolden, en wel blijkens de afdrachten van sleischat ⁴¹ op ruime schaal, waardoor o.a. de schuld aan Dordrecht verder kon worden gedelgd. De aanmunting van schilden was zo aantrekkelijk, dat ook de muntmeesters te Gent (8 november 1425) en Namen (23 juni 1426) opdracht kregen volgens dezelfde — niet openbaar gemaakte — instructie Hollandse schilden te slaan ⁴². Deze laatsten dragen evenals de Dordtse de in Holland gebruikelijke titulatuur „Philips hertog van Bourgondië, erfgenaam van Holland” en zijn slechts te herkennen aan geheime punten resp. onder de G's en N's van het omschrift. Het Hollandse schild was hiermee — zij het onofficieel — een algemeen Bourgondische munt geworden. De opbrengst aan sleischat was wederom, vooral in het eerste jaar, zeer belangrijk: te Dordrecht slechts weinig minder dan onder hertog Jan.

Het opgaan van Holland in het Bourgondische statencomplex komt eveneens tot uiting in het gebruik van de rekenmunt: reeds de eerste voor hertog Philips opgestelde rekening van de Tresorier is niet meer, zoals de vorige in Hollandse groten gesteld, maar in schellingen, die gelijk blijken te zijn aan de Vlaamse kromstaart van 2 groten; na korte tijd wordt dit overgangsstelsel verlaten en wordt in ponden groten gerekend, die niet meer de Hollandse groten zijn, maar Vlaamse groten (of halve kromstaarten). De toegepaste koersen komen overeen met die van een in kromstaarten uitgedrukt tarief van Philips van 11 november 1429,

waarvan een Henegouwse uitvaardiging bekend is⁴³, maar dat ook in Holland kennelijk van kracht geweest is. Het schild geldt thans niet meer 80 lichte Hollandse groten, maar 37 zware Vlaamse groten, de tuin is van 3 op $1\frac{1}{4}$ groot gedaald.

In de jaren 1429—1433 treedt echter opnieuw een niet onbelangrijke stijging van de koersen der goudstukken in, waardoor bijv. de op zichzelf stabiele Engelse nobel weer van 96 tot 132 groot klimt. De oorzaak hiervan is ditmaal nauwelijks in de Hollandse munt te zoeken en evenmin in abnormale omstandigheden zoals een decennium eerder, daar de binnenlandse vrede door de Zoen van Delft in 1428 wel grotendeels was hersteld. De reden ligt eerder in de algemene, in deze jaren bijzonder ingewikkelde Bourgondische muntpolitiek.

Eind 1428 werd in Vlaanderen een verlaging van de muntvoet van de zilveren kromstaart en de bijbehorende goudstukken toegestaan⁴⁴, waardoor de aanmunting, die sedert omstreeks 1421 praktisch had stilgestaan weer op gang kwam. Spoedig daarna, in de loop van 1429 werd de muntmeester van Holland gemachtigd, naast de Bourgondische schilden, eveneens kromstaarten te slaan van hetzelfde type en volgens dezelfde instructie (voor de kleine onderdelen, in Holland andere dan in Vlaanderen, werd 10 maart 1431 een afzonderlijke regeling getroffen⁴⁵). Deze stukken dragen, in verband met de aan Jacoba in 1428 toegestane rechten de namen van Philips, ruwaard en erfgenaam van Holland en van Jacoba, gravin van Holland en beider wapens. De aanmunting is vrij omvangrijk geweest en heeft, zonder wijziging van de muntvoet, tot in 1433 voortgeduurd. Sedert 1430 werden naast zilveren munten ook schilden van het oude type, doch met de namen en wapens van beide vorsten en met een wederom enigszins verlaagd gehalte, uitgegeven.

Noch de Vlaamse, noch de Hollandse aanmuntingen in deze jaren betekenden dus een verzwakking van betekenis. De uit de rekeningen blijkende algemene daling van het niveau van de rekenmunt kan dan ook niet hierop teruggaan. Elders in de Bourgondische landen hadden echter tegelijkertijd omvangrijke aanmuntingen plaats, die wel een ingrijpende verzwakking betekenden. In de eerste plaats was de munt te Namen nog steeds zeer actief. Daar werden nog steeds Hollandse schilden geslagen, waarvan het gehalte nog verder werd verlaagd dan te Dordrecht. Belangrijker was dat in zilver de aanmunting van minderwaardige brassenningen in veel groter aantal dan die van kromstaarten in Gent en Dordrecht, krachtig werd voortgezet: waardoor de positie van de Vlaams-Hollandse kromstaart als basis voor de rekenmunt ernstig in gevaar werd gebracht. Eenzelfde bedreiging vormde het verschijnen omstreeks 1430 van een

vloed van minderwaardige imitaties van de kromstaart, zoals sedert het naslaan van de oude botdragers omstreeks 1370 niet was voorgekomen.

De vondst Vorden 1942⁴⁶ gaf een merkwaardig beeld van de verdringing van de Vlaamse door andere Nederlandse en Franse⁴⁷ kromstaarten van geringere intrinsieke waarde.

1430—1434. — Een verdere verwikkeling gaf de acquisitie van Brabant, waar Philips de Goede in 1430 zijn neef Philips van St. Pol als hertog opvolgde. Hij maakte hiervan onmiddellijk gebruik om de aanmunting van Brabantse gouden pieters sterk uit te breiden: in de volgende jaren werden pieters niet alleen geslagen in Leuven, maar ook te Namen, te Valenciennes in Henegouwen en te Zevenbergen in Holland, steeds met de titel van Philips als hertog van Brabant⁴⁸, waarbij de ateliers slechts door tekens werden onderscheiden, evenals dit met de Hollandse schilden in 1425 het geval was geweest. Ook van de pieters werd het gehalte snel verlaagd, zodat hun intrinsieke waarde in de jaren 1429—1433 met niet minder dan 18 % verminderde. Het is op grond van de Hollandse gegevens moeilijk na te gaan, wat de motieven voor deze snelle afbraak eerst van de Hollandse, daarna van de Brabantse munt geweest zijn.

In ieder geval was het gevolg van deze politiek in de Bourgondische landen een sterke verzwakking van de rekenmunt, die in de eerste plaats tot uitdrukking komt in het oplopen van de koersen van niet door de verzwakking getroffen oudere en vreemde goudstukken.

In het voorgaande is reeds terloops de munt te Zevenbergen genoemd. Inderdaad is naar deze stad, die Philips in 1427 na een langdurig beleg op de aanhangers van Jacoba had veroverd, de Dordtse munt in de loop van 1428 verplaatst⁴⁹: omtrent de redenen tot deze verplaatsing, die grote verontwaardiging te Dordrecht wekte, tasten we geheel in het duister: waren er moeilijkheden over de afdracht van de verschuldigde halve sleischat of wilde men de munt dichterbij de Brabantse grens brengen om de levering van muntmateriaal te bevorderen (in Brabant werd van 1423 tot 1429 niet gemunt)? Mogelijk is de in 1425 te Dordrecht aangevangen vervaardiging van schilden op naam van Philips alleen dan ook te Zevenbergen voortgezet en heeft de eerste gehalteverlaging, overeenkomend met de verlaging van 17 k op 16 k te Namen op 25 juni 1428, reeds daar plaats gehad. Dan moeten de ex. van deze schilden, die in plaats van het kruisje een ster aan het begin van het omschrift voeren, te Zevenbergen zijn geslagen (een ster blijkt ook in 1433 daar als kenmerk te zijn gebezigd)⁵⁰.

De volgende verlaging tot 15½ kar. had in ieder geval te Zevenbergen

plaats op 3 december 1429, en werd te Namen in februari 1430 gevolgd. Tegelijk werd echter de munt te Dordrecht heropend, althans voor zilver, waartoe apparatuur uit Zevenbergen werd teruggevoerd. Gedurende enkele maanden op zijn minst moeten dan de beide ateliers naast elkaar gefunctioneerd hebben, daar verschillende muntmeesters worden genoemd en hun afdrachten afzonderlijk in de tresoriersrekeningen worden verantwoord. Een half jaar later, in augustus 1430, werd ook de aanmunting van schilden te Dordrecht hervat, waartoe wederom het nodige gereedschap uit Zevenbergen werd teruggevoerd. Het is echter niet mogelijk bij de schilden met de namen van Philips en Jacoba exemplaren van beide ateliers te scheiden: mogelijk is te Zevenbergen het type van 1425 onveranderd gehandhaafd, evenals dat te Namen het geval moet zijn geweest; mogelijk zijn er ook geen schilden meer geslagen en hebben de grote afdrachten aan sleischat, die de Zevenbergse muntmeester in 1430 deed, betrekking op daar geslagen Brabantse pieters, waarvan het bestaan inderdaad bekend is. De nieuwe munt is echter in 1430 niet geheel onttakeld, al kwam een soort verzoening met Dordrecht tot stand, want in 1433 werd zij opnieuw aangewezen voor de vervaardiging van pieters en van zilveren dubbele groten, en is er ook sprake van vervaardiging van nobels te Zevenbergen⁵¹. Bekend zijn echter alleen de reeds genoemde pieters; de zilverstukken zijn alleen teruggevonden voor de tegelijk aangewezen ateliers Namen en Valenciennes⁵². Er is geen aanwijzing dat te Zevenbergen zilveren kromstaarten, zoals te Dordrecht, zouden zijn geslagen.

De zojuist genoemde emissie van mei 1433, waaraan de munt te Dordrecht niet heeft deelgenomen, was de laatste van de verzwakkingen. In het najaar van 1433 besloot de hertog een einde te maken aan de verschillende onregelmatige uitgiften en de vooroorlogse muntvoet te herstellen. De consolidatie van de staat, nu Brabant en Namen hem waren toegefallen en Holland zojuist volledig in zijn bezit was gekomen, deed de inkomsten uit de sleischat van minder belang worden; evenzo de vermindering van oorlogslasten nu de strijd in Holland was beëindigd en de hertog zich opmaakte zich eveneens uit de oorlog in Frankrijk terug te trekken — in 1435 kwam de vrede van Atrecht tot stand, waardoor Philips zich van zijn Engelse bondgenoot losmaakte en zich met Karel VII verzoende. Dit maakte de omstandigheden gunstig voor de nieuwe muntregeling, die inhield, dat in alle Nederlandse gewesten van Philips munten van hetzelfde type zouden zijn geslagen, slechts onderscheiden door de titulatuur in het omschrift en een voor iedere provincie kenmerkend teken⁵³. De muntvoet lag slechts zover beneden die van de

laatste regelmatige emissie, de Vlaamse van 1418, als de normale gewichtsvermindering door het gebruik vereiste: de nieuwe dubbele groot — bekend als vierlander — bevatte 1,70 g zilver, terwijl de oorspronkelijke kromstaart van 1418 1,80 g zilver had bevat, de latere uitgiften echter veel minder. Het bijbehorende goudstuk was de rijder van 48 nieuwe groten, een denominatie die geen enkel verband had met de vroegere goudstukken van één der betrokken gewesten. In feite werd hiermede de Vlaamse groot, nadat de zelfstandigheid van de Hollandse en Brabantse munt in het voorafgaande decennium grondig was verpietigd, voor het gehele Bourgondische gebied ingevoerd. Een nieuw tarief⁵⁴ bracht een drastische vermindering van de koersen der goud- en zilverstukken: de rijder die voorlopig 67 groot had gegolden, daalde tot 48 groot, het schild van 38 tot 28, de pieter van 50 tot 35 groot.

De aanmuntingen van de nieuwe typen begonnen vrijwel tegelijk te Leuven, Gent, Valenciennes en Dordrecht in het voorjaar van 1434. De ateliers te Namen en Zevenbergen, die in hoofdzaak als strijdmiddel hadden gediend, werden definitief gesloten. Het nieuwe tarief werd in Holland 1 december 1434 van kracht⁵⁵, en werd verder gedurende bijna een halve eeuw niet noemenswaardig gewijzigd. Een periode van ongekende fluctuatie in de muntwaarde en van scherpe concurrentie tussen de gewesten was hiermede beëindigd: de nieuwe Bourgondische staat handhaafde een stabiele munt en bezigde de muntslag niet voor fiscale doeleinden.

¹ Jaarboek 39 (1952), p. 1—26.

² De instructies en ordonnances uit de periode 1389—1433 zijn alle in extenso afgedrukt bij P. O. van der Chijs. *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland*. Haarlem 1858. In het volgende wordt niet meer afzonderlijk hiernaar verwezen.

³ Gebruikt werd de vrijwel aaneengesloten reeks tresoriersrekeningen (Algemeen Rijksarchief, Rek. Rekenkamer 51—134). Tenzij anders vermeld zijn alle gegevens omtrent koersen van munten en afdrachten van sleischat hieraan ontleend.

⁴ Vondst Amsterdam: Jaarboek 6 (1919), p. 1—49; vondst 's-Gravenhage: Cat. J. Schulman 19 jan. 1920, no. 1—42; vondst Barneveld: Jaarboek 45 (1958), p. 88—91; vondst Zutphen: Jaarboek 45 (1958), p. 110—143.

⁵ H. van Werveke, *De Vlaamse munthervorming van 1389—1390*, *Ned. Historiebladen* 1 (1938), p. 336—347.

⁶ Jaarboek 45 (1958), p. 127.

⁷ J. F. Niermeyer, in *Bijdragen Vad. Gesch. en Oudh.* 8e R. 3 (1942), p. 147 en in *Alg. Geschiedenis der Nederlanden* III, Utrecht 1951, p. 115.

⁸ De verplaatsing geschiedde tussen 20 april en 26 nov. 1392; Rek. Rekenkamer no. 72.

⁹ De bewoordingen van de ordonnantie zijn niet geheel duidelijk: men kan er uit opmaken, dat vóór 15 mei munten van hetzelfde type te Geertruidenberg zonder roos geslagen zijn: in de vondst Zutphen werden wellicht zulke ex. aangetroffen: Jaarboek 45 (1958), p. 131.

¹⁰ Rek. Rekenkamer no. 58, f° 1. Zie ook: A. Meerkamp van Embden, *Stadsrekeningen van Leiden 1390—1434* (WHGU 3e S. 32), I, p. 77, 122 en 498 (met niet geheel juiste commentaar).

- ¹¹ *Jaarboek* 45 (1958), p. 116 en de daar aangehaalde literatuur.
- ¹² J. F. Niermeyer, in *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* 8e R. 4 (1943), p. 160—3.
- ¹³ P. N. van Doorninck, *Acten betreffende Gelre en Zutphen 1400—1404*, Haarlem 1901, p. 7.
- ¹⁴ Van der Chijs, p. 256.
- ¹⁵ De eerste ex. werden afgeleverd 24 juli 1404: Rek. Rekenkamer no. 66, f° 14.
- ¹⁶ W. S. Unger, *Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in den landsheerlijken tijd II* (R.G.P. 61), p. 250.
- ¹⁷ Genoemd Rek. Rekenkamer no. 54, f° 19.
- ¹⁸ Hij wordt genoemd in de Tresoriersrekeningen van 1399 tot 1404.
- ¹⁹ De resultaten van de gehalteonderzoekingen zijn genoemd *Jaarboek* 45 (1958), p. 131—2.
- ²⁰ H. Laurent, *La Loi de Gresham au Moyen Age*, Paris 1932, p. 176.
- ²¹ P. J. van Winter, *De Hollandse tuin*, in *Ned. Kunsthistorisch Jaarboek* 8 (1957), p. 29—121.
- ²² De taxatie in 16e eeuwse tarieven op 23 k en 44½ per mark zal wel ongeveer juist zijn.
- ²³ Bij een op last van de Raad van Utrecht in 1422 ingesteld onderzoek werd de Wilhelmustuin bevonden 6 p en 88 per mark (Van der Chijs, *Utrecht*, p. 302), wat in overeenstemming is met moderne analyses.
- ²⁴ Dit gewicht werd o.a. geconstateerd bij de 29 schilden in de vondst Heeswijk 1956 (*Jaarboek* 44 (1957), p. 70); het in 16e eeuwse evaluaties genoemde gehalte werd bevestigd door analyse van een ex. uit dezelfde vondst.
- ²⁵ Blijkens weging van een groot aantal ex. was het gewicht waarschijnlijk 70 per mark, het gehalte was blijkens analyse 3 p. 18 gr.
- ²⁶ Deze datum voor de hervatting van de aanmunting van Gelderse guldens, die in de vondst Zutphen nog niet voorkwamen, berust op de vermeldingen in de Hollandse teksten.
- ²⁷ Van der Chijs heeft de aanvullende publikatie van 19 jan. 1415 ten onrechte op 1414 gedateerd en daardoor aan die van 4 augustus 1414 laten voorafgaan.
- ²⁸ In Vlaanderen werden reeds in 1413 speciale maatregelen tegen Dordrechtse schilden genomen: L. Gilliodts van Severen, *Inventaire des Archives de la Ville de Bruges IV*, Brugge 1871, p. 256.
- ²⁹ Zie bijlage II.
- ³⁰ F. Schneider, *Herzog Johann von Bayern (Historische Studien 104)*, Berlin 1913, p. 85 vlg.
- ³¹ De rekeningen en memorialen laten ons hier in de steek: de administratie van Jan van Beieren was in de jaren 1417—1420 weinig geregeld. Zie: Th. van Riemsdijk, *De tresorie en kanselarij van de graven van Holland en Zeeland*, 's-Gravenhage 1908, p. 263.
- ³² L. Deschamps de Pas, in *Revue numismatique* 1861, p. 223.
- ³³ R. Chalon, *Recherches sur les monnaies des comtes de Hainaut*, Bruxelles 1848, p. 80 vlg.
- ³⁴ A. de Witte, *Histoire monétaire..... de Brabant I* Anvers 1894, p. 190 vlg.
- ³⁵ Van der Chijs, *Utrecht*, p. 302.
- ³⁶ A. Meerkamp van Embden, *Stadsrekeningen van Leiden II*, p. 438.
- ³⁷ Van der Chijs, *Utrecht*, pl. 13,1 en Van der Chijs, *Hertogen van Gelderland*, pl. 8,3.
- ³⁸ Rek. Rekenkamer no. 4289.
- ³⁹ Van der Chijs, *Utrecht*, p. 302.
- ⁴⁰ Uit de rekening van de munt te Namen blijkt, dat na de verpachting in 1421 in hoofdzaak „tarelaars” werden geslagen, die blijkens de muntvoet niet anders kunnen zijn dan de dubbele groten met twee schilden van Philips de Goede (Deschamps de Pas, pl. 20,41); er is geen enkele aanwijzing, dat deze stukken in Vlaanderen zelf zijn aangemunt. Zie R. Chalon, *Recherches sur les monnaies des comtes de Namur*, Bruxelles 1860, p. 105—113. Voor de hierop voorkomende emissietekens zie *Jaarboek* 44 (1956), p. 101.
- ⁴¹ De oudste bewaarde Hollandse muntmeestersrekeningen zijn die van 1425—1427 en van 1429—1432 (die van 1427—1429 ontbreekt). Uittreksels bij Van der Chijs, p. 373—380 en 564—572.

- ⁴² Deschamps de Pas, p. 467.
⁴³ Chalon, *Hainaut*, 3e suppl., p. 87.
⁴⁴ Deschamps de Pas, p. 468.
⁴⁵ A. S. de Blécourt en E. M. Meyers, *Memorialen van het Hof van Holland, van den secretaris Jan Rosa*, 's-Gravenhage 1929, no. 78.
⁴⁶ *Jaarboek* 30/32 (1943/45), p. 69—88.
⁴⁷ Comte de Castellane, *Revue Numismatique* 1898, p. 115; J. Lafaurie, *Les monnaies des Rois de France*, Paris 1951, p. 103.
⁴⁸ De Witte II, p. 12.
⁴⁹ De relevante passage uit de muntmeestersrekening, in hoofdzaak kosten van vervoer van materialen, zijn aangehaald bij Van der Chijs (zie noot 41). Deze heeft de Zevenbergse muntmeester Jan van Braband, verward met de reeds overleden hertog Jan IV. Zie ook *Tijdschrift* 10 (1902), p. 295.
⁵⁰ De Witte II, p. 23.
⁵¹ Chalon, *Hainaut*, p. 209; suppl. p. 9. Vgl. H. Finot, *Inv. sommaire des archives départ. Chambre des Comptes de Lille*, Paris 1870, I¹ p. 402.
⁵² Chalon, *Hainaut* no. 162, en *Namur* no. 205.
⁵³ Voor latere emissies: H. Enno van Gelder et M. Hoc, *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434—1713*, Amsterdam 1960.
⁵⁴ Ontbreekt bij Van der Chijs, afgedrukt: *Tijdschrift* 9 (1901), p. 281.
⁵⁵ De Blécourt en Meyers, *Memorialen Rosa*, no. 246.

SUMMARY

A numismatic history of the county of Holland under the counts of the House of Wittelsbach (1350—1433). In *Jaarboek* 1952 the period under William V (1350—1389) was treated, which is continued here by a survey of the numismatic history of the period under Albrecht, William VI, John of Bavaria and Jacoba (1389—1433). It is mainly based on the contemporary decrees, insofar as they have survived, which have been published by van der Chijs, on the unpublished accounts of the Treasury of Holland which yielded data especially concerning the types of coin which were current then and their rates of exchange, and on several recent coin finds which made it possible to establish weights and alloys.

The coins of Albrecht (1389—1404) can be classified in five consecutive issues. During the period 1390—1393 a strong debasement took place which was followed in 1393 by a reestablishment of the coin standard of 1388 at the instance of the towns. During the years 1395—1397 the production of the mint was stopped, and the towns paid a special tax to the count in compensation for lost revenues. However, in 1399 another debasement took place to meet war expenses which was partly cancelled in 1401.

Under William VI a new issue of high-standard coins took place in 1405 which proved to be impracticable and was soon discontinued. During the years 1406—1411 the minting rights were again bought off by the towns. In 1411 the mint was reopened, in 1414 the production of silver coins was stopped again against payment by the towns, whereas the

production of gold écus of a low standard connected with the debasement in France and elsewhere was continued on a large scale.

The period 1417—1433 is characterized by conflicts over the succession which several times led to civil war. During the war of 1418—1420 the coinage of Holland suffered a strong devaluation which was not remedied by the issues of John of Bavaria (1420—1425), but merely camouflaged by an official distinction between light and heavy coins. After 1425, when Philip the Good of Burgundy acquired the de-facto power, the mint of Holland lost its independence and became one of the mints of the Burgundian state. In Holland silver coins of Flemish type were struck, while both in Holland and in Flanders and Namur low-standard écus of the type which had been struck by the former rulers of Holland were issued. In 1433 Philip acquired the title of Count of Holland and in the following year the unification of the Burgundian coinage was completed.

The above survey is concluded with a chronological table of the coins struck in Holland between 1350 and 1434 and with a list of the coin types which occur in the tariffs of that period.

BIJLAGE I

HOLLANDSE MUNTEN 1350—1433

<i>Willem V</i>			gewicht	fijn goud /zilver	
1*	1354	schild (adelaar)	4,53 g	4,39 g	vdC 5,3
8*		leeuwengroot	3,71 g	2,01 g ¹	vdC 6,18
9*		halve groot	—	1,00 g	vdC 9,8-10
9a		halve groot (type groot) ²	—	1,00 g	vdC 9,11
10		kwart groot	—	—	vdC 9,13-14
11		achtste groot (kort kruis)	—	—	vdC 36,17
11a		achtste groot (lang kruis)	—	—	vdC 36,16
2*	1357	lam	4,71 g	4,71 g	vdC 43
3*	1360	frank	3,86 g	3,86 g	Jbk 1952, pl 1,3
4*	1367/8	dubbel lam	5,53 g	5,53 g ³	vdC 5,1
12*		plak	4,29 g	2,33 g ⁴	vdC 5,9-11
12a*		plak (staande hertog)	?	?	vdC 6,17
12b		plak (met leeuwjes) ⁶	?	?	vdC 5,12
12c		plak (Zierikzee)	4,29 g	2,33 g	vdC 6,16
16		kwart plak	0,81 g	0,30 g	vdC 6,15
5	1370	schild	4,53 g	4,40 g	niet bekend
13		groot	1,36 g	1,36 g	niet bekend
14	1373	groot	2,72 g	1,36 g	niet bekend
6*	1378	gulden	3,50 g	3,25 g ⁷	vdC 5,7-8
17*		groot (helm)	2,33 g	1,17 g	vdC 6,25-26
18		halve groot	—	0,58 g	vdC 7,27
19		duit	1,11 g	0,37 g	vdC 36,12
20	1388	labaye	2,66 g	1,11 g	vdC 6,23 ⁸
7*	1388	schild (leeuw)	4,08 g	4,00 g	vdC 5,4
22*		groot (driepas)	2,66 g	1,11 g	vdC 6,23 ⁸
23		halve groot	—	0,55 g	niet bekend
24		kwart groot	—	—	niet bekend
<i>Albrecht</i>					
25*	1390 ⁹	kroon	3,82 g	3,42 g	RBN 1923, p. 235
26*		schild	4,00 g	3,67 g ¹⁰	vdC 7,2
27*		groot (driepas) ¹¹	2,45 g	0,85 g ¹⁰	vdC 7,5
28		halve groot	—	0,44 g	vdC 36,13
29		kwart groot	—	—	vdC 43,2
30*	1393	leeuwenschild	4,08 g	4,00 g	vdC 7,3; Jbk 1958, pl. 13,5
31*		groot (adelaar) ¹²	2,50 g	1,04 g	vdC 8,12
32		halve groot	—	0,52 g	RBN 1873, p. 458
33*		kwart groot	0,93 g	0,17 g	vdC 8,15-16
34		achtste groot	0,47 g	0,09 g	vdC 44,5
35*	1399	gulden	3,40 g	2,41 g	vdC 7,4
36*		groot (helm)	—	ca. 0,90 g	vdC 7,7
37		halve groot	—	ca. 0,45 g	niet bekend
38		kwart groot	—	—	Jbk 1958, p. 100

			gewicht	fijn goud /zilver	
39	1401	schild (= 26*)	4,00 g	3,67 g	vdC 7,2
40*		groot (gehelmd wapen)	—	ca. 1,00 g	vdC 7,8
41		halve groot	—	ca. 0,50 g	niet bekend
42		kwart groot	—	—	vdC 7,9; 36,14
43		achtste groot	—	—	RBN 1870, p. 509
44	1404	griffioengulden	—	ca. 2,50 g	niet bekend
45*		groot	—	ca. 1,00 g	vdC 8,13
<i>Willem VI</i>					
46	1405	dubbele engel ¹⁴	5,50 g	5,28 g	Chalon-De Witte 14
47		engel ¹⁴	2,75 g	2,64 g	ongepubliceerd
48		kleine engel ¹⁴	1,83 g	1,76 g	niet bekend
49		gulden	3,40 g	2,41 g	vdC 5,7-8 ¹⁵
50*		groot ¹⁶	—	ca. 1,00 g	vdC 9,18
51		halve groot	—	ca. 0,50 g	niet bekend
52		kwart groot	—	—	vdC 43,2
53		achtste groot	—	—	vdC 9,19
54	1406	kwart groot	0,83 g	0,21 g	vdC 36,18
55		achtste groot	0,52 g	0,10 g	niet bekend
56	1411	dubbel schild	—	5,60 g	vdC 8,1
57*		schild	3,71 g	2,80 g	vdC 5,4
58		half schild	—	1,40 g	vdC 5,5
59		kwart schild	—	0,70 g	vdC 5,6
60		dubbele leeuw	—	2,12 g	vdC 8,4
61*		leeuw	3,40 g	1,06 g	vdC 8,5
62		halve leeuw	—	0,53 g	vdC 8,6
63		kwart leeuw	—	—	vdC 9,7
64		achtste leeuw	—	—	vdC 9,12
65		zestiende leeuw	—	—	vdC 9,15
<i>Jan van Beieren</i>					
66	1418/19	gouden griffioen	—	—	niet bekend
67*		zilveren griffioen	—	—	Jbk 1919, pl. 1,2
68		duit?	—	—	vdC 12,17; 43,2
69	1420	gouden dubbel	4,71 g	4,01 g	niet bekend (vdC 11,6)
70		halve gouden dubbel	2,78 g	2,01 g	niet bekend (vdC 11,7)
71*		tuin (twee schilden)	3,22 g	1,40 g	vdC 36,19
72		groot	2,00 g	0,70 g	vdC 12,16
73		halve groot	1,07 g	0,27 g	Jbk 1958, p. 100
74		kwart groot	0,73 g	0,12 g	niet bekend
75		achtste groot	0,37 g	0,06 g	niet bekend
76	1421	dubbel schild	—	5,16 g	niet bekend
76a		idem (Dordrecht)	—	5,16 g	niet bekend
77		schild	3,65 g	2,58 g	vdC 11,4
77a		idem (Dordrecht)	3,65 g	2,58 g	niet bekend (vdC 11,2)
78		half schild	1,81 g	1,28 g	vdC 11,5
78a*		idem (Dordrecht)	1,81 g	1,28 g	Tijdschr. 1902, p. 71

		gewicht	fijn goud /zilver	
79*	Beiersgulden	3,37 g	2,10 g	vdC 11,1
80	1421 duit	0,57 g	0,08 g	vdC 12,14
81	halve duit	0,28 g	0,04 g	Jbk 1958, p. 100
82*	1422 tuin (lopende leeuw)	3,85 g	1,28 g	vdC 12,11-12
82a	idem (Dordrecht)	3,85 g	1,28 g	vdC 11,8-9
83	halve tuin	1,92 g	0,64 g	vdC 12,13; 43,1
83a	idem (Dordrecht)	1,92 g	0,64 g	niet bekend (vdC 12,10)
84	kwart tuin	—	ca. 0,30 g	niet bekend
84a	idem (Dordrecht)	—	ca. 0,30 g	RBN 1873, p. 289
85*	achtste tuin	0,68 g	0,11 g	Jbk 1958, p. 101
86	zestiende tuin	0,45 g	0,05 g	Jbk 1958, p. 101
<i>Philips (en Jacoba)</i>				
87	1425 dubbel schild	—	5,12 g	niet bekend (vdC 12,1)
88*	schild	3,65 g	2,56 g	vdC 12,2
88a	idem (Zevenbergen)	3,65 g	2,56 g	vdC 12,3
88b	idem (Gent) ¹⁷	3,65 g	2,56 g	Deschamps de Pas 20,39
88c	idem (Namen)	3,65 g	2,56 g	niet bekend ¹⁸
89	half (schild)	1,81 g	1,28 g	vdC 12,4
89a	idem (Zevenbergen)	1,81 g	1,28 g	vdC 13,5
89b	idem (Gent)	1,81 g	1,28 g	Deschamps de Pas 20,40
89c	idem (Namen)	1,81 g	1,28 g	niet bekend
90	1429/31 dubbel schild	—	4,68 g	niet bekend (vdC 13,1)
91*	schild	3,62 g	2,34 g	vdC 13,2
92	half schild	1,80 g	1,16 g	vdC 13,3
93	dubbele groot (kromstaart)	3,58 g	1,59 g	vdC 13,4
94*	groot	2,09 g	0,78 g	vdC 13,5
95	halve groot	—	0,39 g	vdC 13,6; 36,20
96	kwart groot	0,88 g	0,19 g	vdC 13,7; 36,21
97	achtste groot	—	—	niet bekend
98	zestiende groot	—	—	niet bekend
99*	1430/3 pieter (Zevenbergen) ¹⁹	3,58 g	2,69 g	De Witte 467
100	dubbele groot (Zevenbergen)	3,50 g	1,75 g	niet bekend

De nummers 1—24 komen overeen met die van de tabel Jaarboek 1952, p. 23. De met * gemerkte stukken zijn afgebeeld: Jaarboek 1952, pl. 1—2 en hierachter pl. 6—8. De cursief gezette gewichten en gehalten zijn niet direct overgeleverd, doch door berekening uit secundaire gegevens gevonden.

¹ Gewicht en/of gehalte zijn in de volgende jaren geleidelijk verlaagd.

² Vervaardigd met afgesneden stempel van leeuwengroot. Zie hiervoor p. 9.

³ Geleidelijk verlaagd tot 5,44 g—5,05 g

⁴ Geleidelijk verlaagd tot 3,26 g—1,17 g

⁵ Omtrent de datering van dit uitzonderlijke type — in één ex. overgeleverd — is niets bekend.

⁶ Vermoedelijk een late emissie van de plak, daar dit type werd nagevolgd in Gelre na 1371. Zie hiervoor p. 18.

⁷ Geleidelijk verlaagd tot 3,50 g—2,77 g (zie *Jbk.* 1959, p. 123). In de tabel *Jbk.* 1952, p. 23 is een regel uitgevallen. Te lezen:

1384/5 21 k. 70 492.000 st. 2 gl. opbrengst 1604-15-2

1385/8 19 k. 70 935.000 st. 2 gl. opbrengst 2775-13-6.

⁸ De labayen van 1¼ groot, later tot 1 groot verlaagd, hebben wel hetzelfde type als de groot no. 22. De zeldzame ex. met vz. van no. 17 en kz. van no. 20/22 zijn wel door stempelverwisseling ontstaan (vdC 6,24).

⁹ De emissie is begonnen te Dordrecht, voortgezet in Geertruidenberg.

¹⁰ Gewicht en gehalte zijn te Geertruidenberg geleidelijk tenminste 10 % verlaagd.

¹¹ Ook hier komen, evenals bij no. 22, ex. met de kz. van no. 17 voor (vdC 7,6), wel wederom tengevolge van stempelverwisseling.

¹² Er komen ex. voor zonder de roos van Dordrecht (*Jbk.* 1958, p. 131); deze zijn mogelijk nog te Geertruidenberg geslagen.

¹³ Het schild van 1401 is waarschijnlijk in type gelijk aan dat van 1390 (no. 26).

¹⁴ Vermoedelijk uitsluitend te Valenciennes geslagen.

¹⁵ Vermoedelijk is opnieuw het type van Willem V gebruikt (no. 6); minder waarschijnlijk een nieuw, niet teruggevonden type.

¹⁶ De bijbehorende dubbele groot of tuin is alleen te Valenciennes geslagen (vdC 9,17 = Chalon 137).

¹⁷ Hollands type met punt onder G van BVRG en REGNAT.

¹⁸ Als voren met punt onder de N (niet teruggevonden).

¹⁹ Met Brabantse titels (ook geslagen met andere kenmerken, te Valenciennes en Namen).

²⁰ Kan, indien inderdaad geslagen, Hollandse of Brabantse titels gedragen hebben.

BIJLAGE II

VERGELIJKEND OVERZICHT VAN DE NUMMERING
BIJ VAN DER CHIJS EN IN DIT ARTIKEL

v. d. Chijs	v. Gelder	v. d. Chijs	v. Gelder	v. d. Chijs	v. Gelder
<i>Willem V</i>		<i>Willem VI</i>			
pl. 5,1	no. 4	pl. 8,1	no. 56	pl.12,15	no. 71
5,2	2	8,2	46	12,16	72
5,3	1	8,3	48	12,17	68
5,4	7 en 57	8,4	60	36,19	71
5,5	58	8,5	61	43,1	83
5,6	59	8,6	62	43,2 en 4	68
5,7-8	6 en 49	9,7	63	43,3	Luik
5,9-11	12	9,8-10	9	<i>Philips</i>	
5,12	12b	9,11	9a	pl.12,1	no. 87
5,13-6,14	—	9,12	64	12,2	88
6,15	16	9,13-14	10	12,3	88a
6,16	12c	9,15	65	12,4	89
6,17	12a	9,16	11	13,5	89a
6,18	8	9,17	Henegouwen	<i>Philips en Jacoba</i>	
6,19-21	—	9,18	50	pl.13,1	no. 90
6,22	Berg	9,19	53	13,2	91
6,23	20 en 22	36,16	11a	13,3	92
6,24	22/20	36,17	11	13,4	93
6,25-26	17	36,18	54	13,5	94
7,27	18	43,1	9	13,6	95
36,11	Berg	43,2	52	13,7	96
36,12	19	<i>Jacoba</i>		13,8	—
43	2	pl. 9,1-2	Henegouwen	36,20	95
<i>Albrecht</i>				36,21	96
pl. 7,1	no. —	<i>Jan IV</i>			
7,2	26 en 39	pl.10,1-11,13 Henegouwen en Brabant			
7,3	30				
7,4	35	<i>Jan van Beieren</i>			
7,5	27				
7,6	36/27	pl.11,1 no. 79			
7,7	36	11,2 77a			
7,8	40	11,3 78a			
7,9	42	11,4 77			
7,10-11	—	11,5 78			
8,12	31	11,6 69			
8,13	45	11,7 70			
8,14	42	11,8-9 82a			
8,15-16	33	12,10 83a			
36,13	28	12,11-12 82			
36,14	42	12,13 83			
36,15	33	12,14 80			
43,1	—				
43,2	29				
44,5	34				

Gouden munten
(koersen in groten)

<i>Holland</i>			1393	1401	1406	1411	1414	1421 ²	1429 ³	1434 ⁴
Oude Dordrechtse dubbel (mottoen)	No. 4 ⁵	5,53 g	—	60	54	57	61	—	—	—
Nieuwe idem	No. 4	5,05 g	—	—	52	—	58	—	—	—
Oude Wilhelmsgulden	No. 6	3,25 g	25½	30	27	30	30½	—	—	33
Paedzenschild (Wilhelmusschild)	No. 7	4,00 g	40	45	40	45	45	—	—	—
Bergs schild	No. 26	3,20 g	32	37	33	38	38	—	—	—
Adeleynschild	No. 30	4,00 g	—	44	40	45	45	—	—	—
Albertusgulden	No. 35	2,41 g	—	26	23	26	26	—	—	—
Albertusschild	No. 39	3,67 g	—	40	35	40	38	—	—	—
Nieuwe Wilhelmsgulden	No. 49	2,41 g	—	—	—	—	26	—	—	—
(Nieuw) Wilhelmusschild	No. 57	2,80 g	—	—	—	—	38	64½	42	38
Halve Beierse dubbel	No. 70	2,01 g	—	—	—	—	—	45	—	—
Johannesschild (Beiers schild)	No. 77	2,58 g	—	—	—	—	—	61½	—	—
Beiersgulden	No. 79	2,10 g	—	—	—	—	—	52½	30	27
Bourgondisch schild (Philippusschild)	No. 91	2,34 g	—	—	—	—	—	—	37	28
<i>Utrecht</i>										
Utrechtse of Rhenense gulden	vdC 13,1-2	2,10 g	—	—	—	—	—	52½	—	—
<i>Geire</i>										
Oude Gelderse gulden of Blauwe gulden ⁶	vdC 6,1	2,00 g	25	21	19	21½	22	—	—	—
Reinaldusgulden ⁷	vdC pl. 5	—	—	—	—	19	20	—	—	—
Arnhemse (Rijns) gulden ⁷	vdC 8,3	—	—	—	—	30	31	54	—	28
Arnoldusgulden	vdC 10,3	—	—	—	—	—	—	—	28	20
<i>Oyen</i>										
Oyense kroon	RBN 1874, p. 272	—	32	37	—	—	—	—	—	—

<i>Luik</i>			1393	1401	1406	1411	1414	1421 ²	1429 ³	1434 ⁴
Ludikse kroon	Ch. suppl. 25	—	—	29	—	—	—	—	—	—
Ludikse gulden	Ch. 281?	—	—	—	17	19	18	—	—	—
Griffioen (grijp)	Ch. 279	—	—	—	—	—	36	—	—	—
<i>Vlaanderen</i>										
Lioen	G 214	5,41 g	50	60	54	60	61	—	—	—
Gents schild ⁸	G 218	4,49 g	42	49	45	50½	51	—	—	—
Mechels schild ⁸	G 218	4,02 g	—	45	40	45	45	—	—	—
Helmken	DdP 7,8	3,84 g	38	45	40	45	45	—	—	—
Engel	DdP 7,11	4,91 g	47	—	—	—	—	—	—	—
Vlaamse nobel	DdP 8,15	7,65 g	75	88	78	88	88	—	—	—
Nieuwe Vlaamse nobel	DdP 10,25; 11,38	6,73 g	—	—	—	—	—	141	96	88
(Helm) ⁹	DdP 11,30	3,52 g	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Brabant</i>										
Keizersschild	W 374	4,53 g	42	49	45	50½	51	—	—	56
Oude Brabantse dubbel (mottoen)	W 389	5,53 g	—	60	54	60	61	—	—	—
Pieter	W 390	4,03 g	38	45	40	45	45	—	—	—
Engel	W III p. 384	4,91 g	47	—	—	—	—	—	—	—
Trichtse toren	W 417	3,83 g	31	—	—	—	—	—	—	—
Brabantse nobel ⁹	W —	6,73 g	—	—	—	—	—	—	—	—
Bourgondische pieter	W 466-7	2,69 g	—	—	—	—	—	—	—	35
<i>Henegouwen</i>										
Oude Henegouwse kroon	Ch 133	—	—	39	36	41	41	—	—	—
Nieuwe Henegouwse kroon	Ch 117	—	34	37	33	38	38	—	48	—
Dubbele (Henegouwse) kroon	Ch 116	—	49	52	42	47½	47	—	—	—
Henegouwse engel	Ch 130	5,28 g	—	—	—	57	60	—	—	—
<i>Frankrijk</i>										
Frankrijks schild	Laf 262	4,53 g	43½	50	45½	51	52	93	—	56
Frankrijkse mottoen	Laf 294	4,70 g	—	—	46½	52½	53	—	—	—

			1393	1401	1406	1411	1414	1421 ²	1429 ³	1434 ⁴	78
Rijder	Laf 297, 370	3,88 g	37	40	—	—	—	—	—	—	
Oude frank	Laf 371	3,82 g	34	40	36	41	41	—	—	—	
(Oude) Frankrijkse kroon	Laf 378	3,95 g	39	46	40	45	45	78	—	—	
Nieuwe idem	Laf 457	—	—	—	—	—	—	76	48	—	
Lammekijn	Laf 380	2,44 g	—	—	—	—	—	49½	—	—	
Saluut	Laf 447	3,50 g	—	—	—	—	—	—	50	46	

Engeland

Engelse nobel (Eduardus en Richardusnobel)	Br. pl. 26	7,76 g	76	90	80	90	90	—	—	—	
Henricusnobel	Br. pl. 27	6,96 g	—	—	—	—	86	144	100	92	

Diversen

Rijnse (keurvorsten) gulden ¹⁰	—	—	32	38	33	35	35	61½	40	36½	
Ongerse en Beemse gulden ¹¹	3,45 g	—	34	39	35	40	40	—	—	46	
Dukaat ¹²	3,50 g	—	34	40	36	41	41	—	—	46	
Nieuwe frank ¹³	—	—	32	37	33	38	38	—	—	—	

Zilveren munten

(koersen in penningen (= ⅓ groot))

Holland

Oude Dordrechtse groot	No. 8	2,01 g	—	—	11	—	—	—	—	—	
Dordrechtse plak	No. 12	1,17 g	—	10	8	8½	8½	—	—	—	
Wilhelmus kruiste groot	No. 17	1,17 g	—	9	8	8½	8½	—	—	—	
Paedzengroot	No. 22	1,11 g	8	9	8	8½	8½	—	—	—	
Bergse groot	No. 27	0,75 g	—	6	5	6	6	—	—	—	
Adelleyngroot	No. 31	1,04 g	7	9	8	8½	8½	—	—	9	
Tonssusgroot	No. 36	0,90 g	—	7	6	7	—	—	—	—	
Groot met de helmkens	No. 40	1,00 g	—	—	6	7	—	—	—	—	
Leeuw	No. 61	1,06 g	—	—	—	10²/₃	10²/₃	16	—	9	
Tuin	No. 71	1,40 g	—	—	—	—	—	24	—	—	
Tuin	No. 82	1,28 g	—	—	—	—	—	—	—	10	

<i>Utrecht</i>			1393	1401	1406	1411	1414	1421 ²	1429 ³	1434 ⁴
Deventerse gans	vdC 13,6	—	—	—	11	8½	—	—	—	—
Rhenense en Hasseltse gans	vdC 14,14 en 20	—	—	—	—	8	8	—	—	—
<i>Getre</i>										
Gelderse meeuw	vdC 9,8	—	—	—	—	8	8	—	—	—
<i>Luik</i>										
Ludikse groot	Ch 284?	—	—	—	4	4	—	—	—	—
Griffioen (grijp)	Ch 290	—	—	—	—	—	—	24	—	—
<i>Vlaanderen</i>										
Oude Vlaamse groot	G 219	—	—	—	11	12	10	20	—	12
Oude Vlaamse plak	G 223-5	—	—	—	15	16	16	30	—	18
Rozebeker ¹⁴	DdP 6,2	2,45 g	—	—	16	17	17	—	—	18
Jangelaar	DdP 7,13	2,15 g	—	—	16	17	17	30	—	18
Leliaard	DdP 7,9	1,85 g	—	—	12	14	—	—	—	—
Botdrager	DdP 8,18	2,15 g	—	—	16	17	17	30	—	18
Braspenning	DdP 10,26	2,50 g	—	—	—	—	22½	36	—	20
Kromstaart	DdP 11,31; 11,35	1,80 g	—	—	—	—	—	28	16	13
<i>Brabant</i>										
Brijman	W 408-9	1,65 g	—	—	11	—	—	—	—	—
Schalie ¹⁵	W ?	—	—	—	12	14	—	—	—	—
Labaye ¹⁵	W ?	—	—	—	—	—	9	—	—	—
Brabantse botdrager	W 435	1,81 g	—	—	—	16	15	22	—	—
Brabantse braspenning	W 443	2,04 g	—	—	—	—	—	32	—	17
Drielandier	W 446	1,47 g	—	—	—	—	—	—	20	—
Brusselse groot	W 447	0,74 g	—	—	—	—	—	—	10	—
<i>Rummen</i>										
Johannes Wezemael groot	vdC 24,1	—	—	—	—	—	—	11	—	—

Henegouwen

		1393	1401	1406	1411	1414	1421 ²	1429 ³	1434 ⁴	80
Pazant	Ch 118	—	—	—	12	14	—	—	—	
Wilhelmstuin	Ch 137	1,56 g	—	—	—	17	—	24	—	13
Ducissatuin	Ch 143	1,44 g	—	—	—	—	—	22	—	—
Johannestuin	Ch 154	1,23 g	—	—	—	—	—	20	—	12

Namen

Naamse trelaar ¹⁶	DdP 20,41	1,65 g	—	—	—	—	—	—	16	—
------------------------------	-----------	--------	---	---	---	---	---	---	----	---

Frankrijk

Frankrijkse blank ¹⁷	Laf 381	1,24 g	—	—	—	—	12	—	—	—
Doornikse kromstaart	Laf 480	1,40 g	—	—	—	—	—	—	—	12

Bourgondië

Bourgondische blank ¹⁸	PA 133,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
-----------------------------------	----------	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Engeland

Stoter	Br. 30,9 vlg.	3,56 g	—	—	—	—	—	—	—	38
--------	---------------	--------	---	---	---	---	---	---	---	----

¹ De betreffende teksten zijn in extenso gedrukt door Van der Chijs; de uitgave bevat echter verscheidene fouten, die naar de originelen gecorrigeerd zijn.

² De ordonnantie geeft de koersen in zware groten, die hier terwille van de vergelijkbaarheid omgerekend zijn in lichte groten (1 zware groot = 1½ lichte groot).

³ Uitgegeven: R. Chalon, *Recherches sur les monnaies des comtes de Hainaut*, suppl. p. 67. Deze Henegouwse uitvaardiging is waarschijnlijk voor Holland enigszins onvolledig.

⁴ Uitgegeven: *Tijdschrift* 9 (1901), p. 359.

⁵ De nummers verwijzen naar Bijlage I.

⁶ De koersontwikkeling toont, dat met „blauwe gulden” hetzelfde wordt bedoeld als voordien met Gelderse gulden: de zeer verbreide gulden van hertog Willem I.

⁷ In 1411 en 1414 moet met Reinaldusgulden worden bedoeld de zeldzame gulden van Reinald IV van het type van die van Willem I (door Van der Chijs ten onrechte aan Reinald III toegeschreven). Later — voor het eerst in het tarief van 1434 — gaat de naam over op de St. Jansgulden van Reinald IV, voordien aangeduid als Arnhemse gulden.

⁸ Deze schilden werden eerst te Gent met een gehalte van 24 k geslagen, sedert 1379 — zonder wijziging van type — te Mechelen met gehalte dalend tot 20½ k.

⁹ Slechts genoemd in een tussentijds tarief van 1418.

¹⁰ Bedoeld is de gulden van de samenwerkende keurvorsten van Mainz, Trier, Keulen en Palts. Het type is in deze periode meermalen gewijzigd, evenals de intrinsieke waarde, die daalde van 3,39 tot 2,78 g.

¹¹ Bedoeld zijn de dukaten van Hongarije en Bohemen.

¹² Bedoeld zijn — blijkens uitvoeriger teksten — de dukaten van Florence, Venetië en Genua.

¹³ Naast de oude Frankrijkse frank wordt steeds „een nieuwe frank” genoemd: hiermede kan niet een Franse koninklijke munt zijn bedoeld — de muntvoet van de frank is nooit gewijzigd —, maar waarschijnlijk de vrij talrijke imitaties hiervan, o.a. van Henegouwen en Provence.

¹⁴ De rozebekers worden in de Hollandse teksten steeds in één adem genoemd met de jangelaar, elders worden zij terecht hoger gewaardeerd. Wellicht is de vermenging met de veel meer voorkomende Brabantse imitaties (W 421-3), van geringer waarde, hiervoor de reden.

¹⁵ Het is niet duidelijk, welke Brabantse munten met deze ook elders voorkomende termen worden bedoeld.

¹⁶ Bedoeld zijn de uitsluitend te Namen geslagen braspenningen van Philips de Goede met Vlaamse titel.

¹⁷ In het tussentijdse tarief van 1418 worden onderscheiden de oudere emissie van de guénar en de latere van lagere waarde (Laf. 381d) als „blank met de stippen”.

¹⁸ Uitsluitend vermeld in het tussentijds tarief van 1418.

25

26

27

30

31

33

35

36

40

45

50

57

61

67

71

79

78 a

82

85

Munten van Holland 1425—1434

Diocletianus, aureus

Gratianus, $\frac{3}{8}$ solidus

Herman Frederik van den Bergh, 24 kruiser